

ODSHERRED

SAMLING VII * UDGIVET AF
TAGE CHRISTIANSEN
EGET FORLAG

ODSHERRED

SKILDRINGER FRA FORTID OG NUTID

*»Du gamle Gærde med de barske Træk,
du smiler mig med tusind Smil imøde –«*

UDGIVET AF TAGE CHRISTIANSEN

EGET FORLAG · HASLEV

1936

INDHOLD

HJEMSTAVNEN. Af Tage Christiansen.

EN VAKANCETUR I 1888 FRA GREVINGE TIL ODDEN. Af Asta Christiansen.

DET GAMLE STENGÆRDE. Digt af Elisabeth Vestergaard.

ODSHERREDS FOLKEMUSEUM. Af Gudrun Trier Mørch.

RENTEMESTER HENRIK MÜLLER, EN AF ODSHERREDS MÆRKE­LIGSTE EJERE. Af Tage Christiansen.

SANDFLUGTEN I RØRVIG, skildret af Henrik Steffens og Vilh. Bergsøe.

FORAARSREGNEN. Digt af Tage Christiansen.

DA JOHAN GRUNDTVIG BYGGEDE FATTIGHUS PAA ODDEN. Af Sognepræst F. Henneke.

LANDSBYKIRKEN. Digt af Svend Thisted.

ODSHERRED-JÆGERE HILSER VILDTET OG ODSHERREDS SKOVE. Med en Efterskrift af »Diana«.

NÆSHOLM. EN MIDDELALDERFÆSTNING DUKKER FREM. Af Lektor, Dr. phil. Vilhelm la Cour.

FRA DET GAMLE NYKØBING. BYLIVSBILLEDER FRA DET 16. OG 17. AARHUNDREDE. Af Sophus Jensen.

Omslagsbillede: *UDSIGTEN FRA HØVE STRÆDE OVER DET NORDLIGE ODSHERRED.* Efter Fotografi af S. Bay.

Tidligere udkom:
TAGE CHRISTIANSEN:

Odsherred, 1929 (udsolgt).
Odsherred, 2. Samling 1930.
Odsherred, 3. Samling 1931.
Odsherred, 4. Samling 1932.
Odsherred, 5. Samling 1934.
Odsherred, 6. Samling 1935.

Trykt i 1000 Eksemplarer.

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

HJEMSTAVNEN

Der laa en lille Dreng og legede i Gruset. Foran ham gyngede de tørre Blade i Elmhækken, bag ham stod Vinduerne aabne ind til alt det trygge paa Jorden, og over ham og omkring ham laa Sommersol og Fred og Stilhed.

Han laa i Gruset og legede. Men for ham var det ikke Grus. Der var Sten, og der var Pinde, og der var store Ødemarker, hvor der endnu levede vilde Heste. Pindene var de Mænd, der drog ud og fangede Stenene ind, red dem til og fik Jorden opdyrket, for saa igen at underlægge sig nye Ødemarker.

Som med Sten og Grus, saadan med andre Ting.

Hans lille Verden var uden Grænser. Det var morsomt at køre ned ad Havens Bakker med et Køretøj; men langt mere oplevede man ved at lade det være en Hundeslæde over Indlandsisen eller et Steppekøretøj forfulgt af Ulve.

Senere blev det endnu mere spændende at være en af dem, der holdt sit Indtog i Landsdelen, dengang Heltene blev begravet i en af de store Stendysser paa Bakketoppene. Han oplevede efterhaanden Oldtid og Middelalder, senere Nutiden. Legen i Gruset laa forud for det altsammen. Der kom Udlængsel og Videlyst. Han mødte Nutiden, han lærte Livet at kende derude. Han saa Træer falde for Stormen, og han saa Vildvinens Blade, de, der saa ofte havde smykket Bordet ved Fester hjemme, skylles i Rende-stenen af Efteraarets Byger.

Hvorfor alt dette? Var det hele mere værd end Gruset bag Elmhækken, Græsplænerne, Springvandet, Grøfterne i Engen, hvor hele Jordbunden gyngede, naar han hjalp Vogterdrengen, og de løb efter Køerne?

Hvorfor stadig frem og aldrig tilbage?

Da blev det efterhaanden til en Helligdom hos ham. Bag om Oldtid og Middelalder og Nutid gik en Sti, der førte lige tilbage til Elmhækken og Engen, til Kirkeklokkernes dybe Klang over den lille Landsbys Søndagsfred, til de Mennesker, han havde set kun med Barnets Øjne. Var der mange Aars Vækst mellem Kvisten og Roden, saa kendte han en Smutvej derimellem, og han forstod, at det er det i Jorden, der bærer, selv om andre ikke ser Roden.

*

Hjemstavnen kan man ikke løbe bort fra, hvis det ikke sker saa tidligt, at man kan rykke Roden op og plante den i anden Jord. Hjemstavnsfølelsen er som en ganske privat lille Sti, hvor man kommer

bag om alt det, man staar i. Og naar den tilbage til Barndomsdagene, gaar Stien opad, fordi man dengang var saa uhildet og uafhængig, i Virkeligheden hævet højt over det Kaos af Forestillinger og Erfaringer, af Viden og Uvidenhed, man sidder fast i. Det er saa lidt, vi oplever af nyt. En Dag kom jeg kørende med et Tog, der før en Station standsede ude paa Linien i Udkanten af en Skov. Det var Morgen, og jeg havde rejst hele Natten. Da jeg stak Hovedet ud ad Vinduet, mærkede jeg i denne Foraarsmorgen i straalende Sol en stærk Betagelse. Lige foran mig stod og viftede i Morgenbrisen et knapt udsprunget Birketræ, der var som selve Foraarets Aabenbarelse. I samme Øjeblik slog det mig: Ja, saadan, netop saadan har jeg engang hjemme som Barn fornemmet Foraaret. Saadan oplever jeg det, saa rigt kan det strømme imod mig, fordi det nærmer sig den første Gang, jeg mødte det.

Hjemstavnsfølelsen er ikke blot en Kærlighed til en Egn og dens Minder. Den er ogsaa Bevidstheden om, at der har jeg haft de Oplevelser og modtaget de Indtryk, hvortil saa uendelig mange senere maa føres hen, idet de i Virkeligheden kun er Gentagelser.

*

Hjemstavnsfølelsen er traadt stærkere frem i de paa mange Maader vanskelige Tider, vi gennemlever. Efter en hektisk Trang til noget nyt, til Afveksling, Adspredelse og Tempo, har der meldt sig en Trang til at gribe efter noget, der ikke i Morgen er anderledes end i Dag, en rød Traad igennem det daglige Virke. Naar man til Tider synes, at alt fremefter ligger i et taaget Kaos, gør det godt at lade Tankerne hvile lidt og hente Styrke fra det, der ligger bag, fra Forfædres Kampe og Sejre og fra det, der ikke forandrer sig. »Som dybest Brønd gi'r altid klare Vand, og lifligst Drik fra dunkle Væld udrinder, saa styrkes Slægtens Marv hos Barn og Mand ved Folkets Arv af dybe, stærke Minder. Din egen Dag er kort, men Slægtens lang; læg Øret ydmygt til dens Rod forneden ...«.

*

Der var engang noget, der hed Mørkningstimen. Den svandt efterhaanden, da man vænnede sig til at trykke paa Knapperne — en Knap gav Lys, en anden gav Radioen Liv. Der blev ikke mere Tid til Mørkningstimerne. Og noget gik tabt derved. Hvor mange Gange er der ikke i Mørkningstimen blevet fortalt af de ældre paa Gaarden eller i Huset om den

Gang, da de var smaa, og da de var unge, og om den Tid, de kun kendte fra andres Fortællen. Hjemstavns-minderne traadte frem og blev levende, de voksede og gik i Arv til nye Slægter. De var Traade, der knyt-tes i de stille Timer ved Strikketøjet, før man endnu nænnede at tænde Lys. Mangen en »Billed-bog« er blevet til i de stille Mørkningstimer, naar Mor fortalte, og man fik en Rigdom ved at kunne leve med i de Glæder og Sorger, der laa forud for ens egen Tid. Der voksede Hjemstavnsfølelse frem i disse Mørkningstimer.

*

Faa Steder i Danmark er der saa megen Grund til at kaste Blikket tilbage med Stolthed som i Ods-herred. Saa tidligt som Danmark overhovedet har været befolket, har Mennesket fundet Vej til Ods-herred.

Og hvilket rigt Liv er der ikke levet i Odsher-red i den Tid, vi selv ved lidt Besked om. Med den naturlige Afgrænsning, Landsdelen har, er der og-saa over den kulturelle Udvikling et Særpræg. Den vaagne og livligt interesserede Befolkning føjede til de rige Minder fra Fortiden et virksomt Initiativ og den videre Horizont, der ikke mindst bredte sig fra Vallekildes Højskolebænke.

*

Hjemstavnsfølelsen er ofte blevet skildret af vore Digtere. Den kan gælde et Land, en Egn eller et Hjem. Det er mere end blot det at holde af et Sted.

Hjemstavnsfølelsen er ofte blevet skildret af vore Digtere. Den kan gælde et Land, en Egn eller

et Hjem. Det er mere end blot det at holde af et Sted. Hjemstavnsfølelsen gælder baade Drengen i Gruset og Birketræet i det første Foraar, det er Far og Mor, og det er Kirkeklokkernes gode Klang ud over den søndagsstille By og ud over de gamle Sten-gærder, der skiller Mark fra Mark.

Jeppé Aakjær fortæller om Hjemstavnsfølelse, da han staar med den døde Lærke, han fandt i den nyfaldne Sne:

»Hvorfor kom du den lange Vej
hid fra blidere Landes Maj,
drog fra Palmer og Sol og Frø
for bag en iset Sten at dø?

Længtes du saa fra Sydens Strand
op mod det barske danske Land,
banked saa heftigt dit spinkle Bryst
efter at skue din Barndoms Kyst

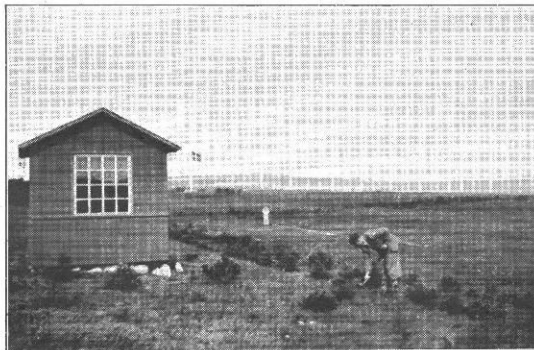
— — —
Pinjens Ynde og Palmens Pragt
har mod Minder slet ingen Magt.
Lærkelængsler mod Kløverland
skæbnebinder os, Fugl som Mand.«

Ja, Minderne skæbnebinder os. Vi finder Vejen bag om alt det, vi siden oplevede, bag om Oldtid og Middelalder og hele den travle Nutid, finder Hjem-stavnen, den Plet, hvis Billede følger os, den Plet, der i Tankerne bestandig ejer den Tryghed, der var i Gruset mellem Hus og Elmhæk. Og »hvad var vel i Verden vort fattige Liv med al dets fortærende Tant, hvis ikke en Plet med lidt Jord og lidt Siv vort Hjerte i Skælvinger bandt«.

Tage Christensen

Den nye Indvandring

Da de første Mennesker drog ind i Odsherred, bosatte de sig langs dets Kyster, medens det indre langt ned i Tiden var opfyldt af Skov. I Løbet af de sidste 10—20 Aar har en ny Ind-vandring fundet Sted. Igen en-gang er Mennesker draget ind i Odsherred og har bosat sig langs dets dejlige Kyster. Hus ved Hus har rejst sig, snart af Træ og snart af Sten, alle Størrelser, alle Former, men altid saa nær som muligt ved det blaa og dragende Hav. Og uden om Sommerhusene vokser nu op Fyr og Gran og Gyvel og alle de dejlige Blomster, der selv finder Vej i det tørre Sand, men som synes endnu smukkere end dem, der bliver

i Odsherred

saaet i gravede Havebede. Vin-den fra Nordvest kan være haard ved det, der gror, og langsomt kan det gaa. Men hvad gør det, naar blot Solen smiler gennem den friske Saltvandsluft og i kaade Lykkespring glimter i

Bølgernes ørkesløse Flugt mod Land. Odsherreds Kyst har skiftet Karakter. Borte fra den travle Verden lever man sig i lykkelige Sommermaaneder sammen med den frie Blæst, den hvide Klit, den stride Marehalm, der tegner sine Cirkler i det bløde Sand, — og med det altid urolige, altid nye og overraskende, det altid saa dragende Hav.

En Vakancetur i 1888 fra Grevinge til Odden

Af Asta
Christiansen

Pastor Nielsen i Overby var død, og Odsherreds Præster skulde skiftes til at prædike og have Uge der ude i Vakancetiden. I December 1888 kom Turen til min Fader, Pastor Rich. Petersen i Grevinge. Vi havde ikke boet ret længe i Odsherred, saa da Fader Dagen før Turen henkastede, om jeg vilde med derud i Stedet for Moder, der helst blev hjemme, blev jeg meget henrykt ved Tanken om at komme ud paa en saadan Opdagelsesrejse. Jeg kendte kun Odden som en Streg paa Landkortet og vidste, at »hist i Nord gaar Odden ud mellem højeBølger«.

Da vi ikke anede, hvor lang Tid Turen vilde tage med vor egen Vogn,

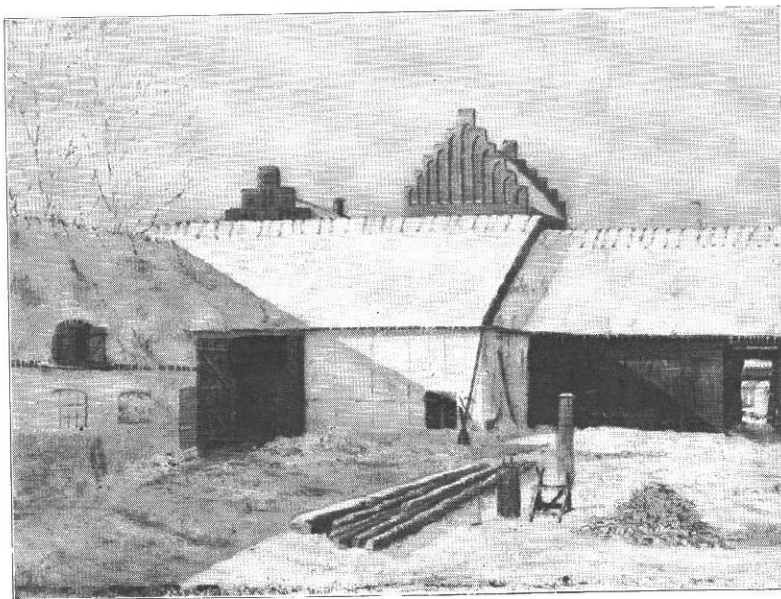
Forpagterens

Heste og ham selv til Kusk, stod vi for en Sikkerheds Skyld op før Klokken 5. I Mulm og Mørke og med Lys i Haanden fo'r vi omkring i de kolde Stuer og trak frem af Garderoben i Gangen alt, hvad vi havde af varmt Rejsetøj. Fader havde en god Pels, men Moder nøjedes som de fleste Kvinder med en Kørekappe, der afløste hendes Sjal. Kappen var alt for stor til mig, og fiks var den absolut ikke, men den var varm — og saa var den lavet af vore egne Faar i Vendsyssel, hvor den da ogsaa var syet med sit landlig-troskyldige Snit. Dens eneste Pryd var et højrødt Uldfoer, og takket være dette kom den paa sine gamle Dage til Hæder og Værdighed, naar den med Vragen udad gjorde Lykke ved Ordsprogslege eller laantes ud til Dilettantforestillinger; saa kunde den ligefrem se kongelig ud.

Næppe synlige for lutter Tøj tog vi Afsked med

Moder, der oprigtigt ønskede, hun havde os vel hjemme igen — og saa rullede vi ned over Præstegaardens ujævne Stenbro, ud gennem Porten, langs med Møddingen udenfor og slap da i Mørket vel over Ud-kørselen, hvor Vejen var lige oplagt til at vælte paa med sin Knold til højre og sit Hæld til venstre. Lang-

somt begyndte vi Turen og skede hyppigt efter Grøften, men Kusken var sikker, og det gik jævnt fremad; vi naaede Vig og kom snart efter til Nykro, hvor Hestene skulde hvile og have et Foder af Muleposerne. EngammelMand med en Lygte kom ud og fo'r frem og tilbage, indtil det endelig lykkedes ham at faa os ind i Rejseladen. Med endnu større Be-

Grevinge Præstegaard.

svær fik han os ud den anden Vej, hvor Porten var dækket af Høj, Halm og Sække. Det var koldt at holde stille, men nu rumlede vi videre ad den ganske gode Vej, indtil vi snart drejede bort fra Landevejen og med ét saa foran os en uhyggelig Bakke i Tinghulerne; stejl og stenet snoede Vejen sig neden for Bakken i Sand med dybe Hjulspor. Fader var parat til at staa af, hvis det kunde hjælpe, men det mente Kusken nu ikke. Jeg satte uvilkaarligt Fødderne haardt mod Vognbunden for ligesom at holde igen, da de vinterkaade Heste satte Farten op paa det sidste Stykke.

Snart saa vi Højby ligge foran os; en majestætisk rød Kirke knejsede mellem høje gamle Træer og stod, som om den fra sit høje Stade vaagede over hele den slumrende By. Men inden vi naaede dens Nærhed, skulde vi atter gennem en Skærsild — en

meget stejl og sandet Bakke med Huller i Vejen. Hestene gik stramt sidelængs — Fader løsnede lidt ved Forlæderet — men inden vi ret vidste af det, var det hele overstaet, og vi kørte gennem den lange tæt sammenbyggede og straaetækte By. Da vi straks efter kom til den urimelig høje Sekshøj Bakke, var jeg da ganske klar over, at Odsherred maatte være et Bjergland. Oppe paa Toppen af Bakken var et Gravkammer, saa man kom til at tænke paa de gamle Nordboeres Kraft og Troskyld, Jagt og Fiskeri og alt det, de maaske havde efterladt i alle disse Bakker og Høje.

Den næste lille By hed Stenstrup. Stenstrup, hvor kendte jeg det Navn fra? Aa, jo, Fader havde faaet Brev herfra fra én, der hed Stine Pedersen — om at holde Foredrag. Vi kørte lige forbi et rødt Forsamlingshus af Træ, det var saa dør, man holdt Møder. Fader vidste, at dette Forsamlingshus var det første i Odsherred, og at det kun var bygget, til hvad der var godt og rent.

Den Gang anede jeg ikke, at jeg i dette Hus skulde opleve mange gode Timer, høre udmærkede Taler af Landets bedste Mænd ved Møder med fulde Bænke, Sang, der lød viden om, glade og venlige Ansigter, velmente Haandtryk og stor Gæstfrihed i Gaardene omkring Forsamlingshuset. Jo, det Hus stod, som det skulde.

Men se nu dør — atter en Bakke slyngende sig op over Aasen, et brat Dyb til den ene Side, men op ad Bakken Slaaen og Roser, der selv ved Vintertide havde deres Skønhed. Nu saa vi Havet med dets pragtfulde Skumsprøjt et Stykke neden for Bakken til venstre, og snart kørte vi gennem den stille Lumbsaa, der tegnede sig tydeligt i Morgendisen. Et Stykke videre frem — hvad saa vi da ikke: Odden slynget ud mellem to Have, saa pragtfuldt og ejendommeligt, at vi glemte al Frygt, da vi kørte ned ad den lange Ebbeløkke Bakke, der saa ud, som den endte ude i Havet, men dog i sidste Øjeblik viste en Vej langs Vandet. Hvilke Skrænter ved Ebbeløkke! Og hvilken Strandbred med store og smaa Sten, grønne Bølger og Skumtoppe, der bruste over blaa og mørkegraa Striber derude. Det plaskede og smaa-skulpede langs Stranden, en enkelt Søfugl stod paa ét Ben og frøs — og Nordenvinden fo'r rundt i mine vide Kappeærmer.

Men sikke dog en Vej vi nu var kommen ind paa — en Markvej maaske, der var kun eet Hjulspor og slet ikke Plads til at møde en Vogn, saa maatte man da ind paa Marken, og heldigvis var der ingen Grøfter; vi havde nu da ikke mødt et Menneske paa Vejen mellem Grevinge og Odden, og vi kunde roligt mase os frem gennem alle de større eller min-

dre Sten, som Hestene havde stort Besvær med. Men som vi oplevede det i Vendsyssel, var det nu alligevel ikke, der sad man fast i Ler og dybe Huller, saa det hændte, at Skaglerne sprang, naar Fader kørte til Kirke. Hvor blev vi Børn forbavsede, da der en Dag kom en stor Pakke fra en Skomager i Randers med 5 Par lange Støvler til Fader, Moder og de tre ældste af os Børn; Fader var klar over, at alt andet var umuligt, Træskoene blev siddende i Leret, og Skoene gled rundt, som de vilde.

Nu var vi kørt et Stykke ind i Landet, hørte ikke Bølgeskvulpet mere, men forude skimtede vi nu en lille lyserød Kirke omgivet af bladløse Træer — og se, netop nu faldt Morgensolen paa den, saa den lyste op i Landskabet og saa skøn og idyllisk ud. Præstegaardshaven var Begyndelsen til Overby, saa drejede vi brat forbi en Mødding ind i Præstegaarden, hvis Udhuse saa noget forfaldne ud, medens Stuehuset havde et Hyggelighedens Præg over sig.

Vi blev modtagne af en gammel færøsk Pige — og det passede jo helt godt i disse nordlige Egne. Det viste sig, at vi var kommen en hel Time for tidligt til Gudstjenesten Kl. 10; men da Klokken omsider ringede sammen, gik vi med Fru Nielsen til Kirke ad en Sti bag om Byen — og godt var det, at ingen af os blev hængende i det slemme Lerælte, men slap vel ind i den lille, noget beskedne Kirke uden Kakkelovn eller anden Ekstravagance.

Jeg var meget forfrossen efter Køreturen, mine Fødder var som Is, og jeg undrede mig over, at Folk sad saa roligt og andægtigt uden mindste Tænderklapren; de havde vel ogsaa gaaet en Tur først, men — hvem kan sige sig fri for at lade Tanken flyve lidt omkring selv midt under en Prædiken: Jeg mindedes en Dag, da der kom en Uldjyde og tilbød mig en dejlig varm Uldklokke, men da jeg sagde, at jeg ikke vilde have den, udbrød han meget krænket: »Da sæller a Masser af Klokker ude paa Odden!« Ja, det var let at forstaa — hvem der nu havde haft en af dem!

Da man havde sunget Slutningssalmen, læste en af Lærerne i Kordøren; saa gik man stille og højtideligt ud af det hvide Kirkerum.

Paa Kirkegaarden stiledede vi straks hen imod det høje Mindesmærke paa Willemoes' Grav med krigeriske Kanonkugler og fredeligt blomstrende Roser. Grundtvigs Indskrift var naturligvis nok meget smuk, men nu havde jeg i saa mange Aar forbundet Willemoes med: Kommer hid, I Piger smaa — og den bolde Ungersvend, som var alle favre Pigers Ven, var rigtignok ogsaa min Ven og Helt. Han hørte til i den Sang. Aldrig havde jeg dog drømt om, at jeg skulde se hans Grav — og jeg kunde ikke dy mig for at plukke en lille Rosenknop som et Minde.

For den rare Fru Nielsen var Livet nu forbi herude. Præstegaarden var for hende kun kolde, tomme Rum. Lidt trykkede kørte vi hen paa Eftermiddagen hjemefter, og da vi kom i Nærheden af Højby, syntes Fader, vi skulde benytte den sjældne Lejlighed til at besøge Pastor Frenchens dør. I Mørkningen trillede vi saa ind ad en gammel Port — hen over en mægtig, grøn Gaardsplads med større Sten hist og her, og saa holdt vi foran Døren til det meget lange, gamle Stuehus. Det var dejligt at komme ind i hyggelige, varme Stuer

— Fruen beklagede blot, at hendes Pige havde fri, men saa hjalp jeg hende med, hvad jeg kunde ude i Køkkenet med det gammeldags Stengulv. Man regner vel nok med, at Sten ikke kan tale, og jeg hørte heller ikke et Muk, mens vi gik der og varmede Anderagout — men lige saa vist som Willemoes' Sten kunde

føre sit tavse Sprog, lige saa vist kunde jeg nogle Aar senere høre det ujævne Stengulv fortælle om gamle Dage. Klip, klap, tip, top, her har vi ligget i mangfoldige Aar, traadt paa af høje og lave; vi husker nok Urtegaardsmanden, naar han sad der lige inden for Bryggersdøren og med valne Hænder om Spølkummet drak sin varme Mælk, mens han satte de hvidgraa Strømpefødder oven paa de beslaaede Træsko med de tykke Halmviske i — det var altid en Forandring og en Slags Ærbødighed at slippe Træskoene lidt. Og saa blev han endda dræbt af Lynilden i denne fredelige Præstegaards Vindue. Vi husker nok Præstemadammernes lette Fjed, naar de en sjælden Gang kom herud, eller Jomfruerne, der skulde overse Aftensmaden. Men det var Pigerne, der sled os, det var dem, der travede hen over os fra Morgen til Aften. Og Skraal har her været, naar Daabsbørnene inde fra Borgestuen bag Bryggerset blev baaret herud, mens der blev varmet Mælk til dem, eller naar de skulde have Puddersukker til Sutterne — særlig hvis den lille havde suttet Kluden ganske tom paa den lange Vej fra Ebbeløkke til Højby. Men var vi dog ikke nær ved at vende os en halv Omgang, da vi en Dag hørte

Odden Kirke.

Børnesnak udenfor og et Tøndebånd rasle langs Rendestenen, mens en fornøjet Barnelatter fandt Vej ind til os Børn i denne Præstegaard?

Men kunde Stenene tale, hvad fortalte saa ikke alle de gamle Stuer om svundne Dage, mens Lampen brændte og kastede sit dæmpede Lys op paa Loftet med det lyseblaa Tapet med gyldne Stjerner. Hvor var alle Svagheder og Skavanker nænsomt dækkede for ligesom at holde paa det gamle. En lille Græstot forvildede sig ind gennem Ydervæggen og skinnede

grønt i Krogen, Pappet paa Havestueloftet revnede af det tunge Sand, der laa oven over det for at lune — blot et lille Hul til at begynde med, saa dryssede det med Sand midt paa Gulvet — drys, drys! som et Timeglas, der er nær ved Enden.

Men i Stormnætter lød det, som Verdens Undergang var nær, Bjælker knagede,

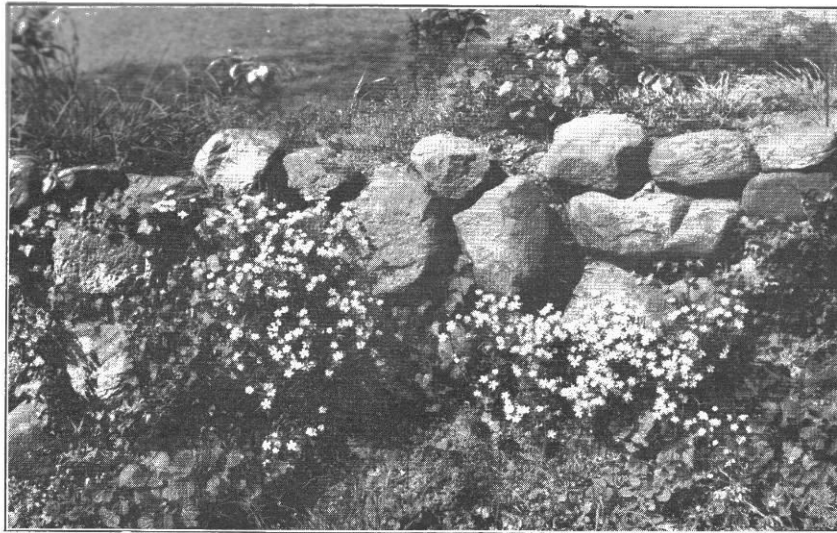
Taget truede med at ramle sammen, og hvornaar lød der et Brag fra Skorstenen? Præstens Børn drømte om frygtelige Trolde og Hekse — og Præsten om en ny Præstegaard.

Men det kunde ogsaa hænde paa en dejlig Sommerdag, at Morgensolen kastede sine varme Straaler ind gennem de smaa grønne Ruder i Sovekammeret og skinnede hen over en lille bitte Dreng, medens gammeldags gule og højrøde enkelte Roser nikkede fornøjeligt til hinanden, som vilde de kaste Poesi ind over alt det gamle, som ikke maatte dø.

Men tilbage til Anderagouten.

Efter et livligt Besøg skulde vi atter ud i Mørket. Vi laante en Staldlygte, som Fader balancerede med snart paa Forlæderet, snart dinglende nede for mulig at opdage Grøftekanten. Da vi omsider naaede hjem, modtog Moder os med lige saa stor Glæde, som havde vi været udenlands i mange Maaneder. En herlig Tur havde det været, vi havde set Sjællands Odde og meget andet i den for os hidtil ukendte Landsdel af det stille, afsides og af fremmede ukendte Odsherred.

Asta Christiansen.

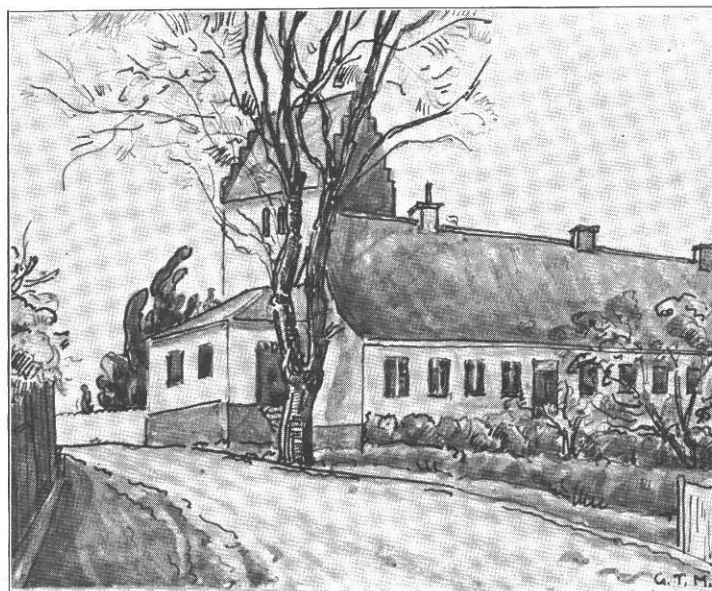
Det gamle Sten- gærde

Der staar et gammelt Stenhegn om min Jord, — et Minde om de fjærne, kolde Tider, —
da Gletcherisen skrued Grus og Sten i langsom Skriden tungt langs Jordens Sider —
og tegnede sine Spor her højt mod Nord. — Der gaar et gammelt Stenhegn langs min Sti —
fra hine Aar, da Bønder vilde bygge — sig Vold af Sten at bane Plovens Gang —
at give Marken Skel og Kvæget Skygge, — da Fællesskab om Jorden var forbi.

Du gamle Gærde med de barske Træk,
du smiler mig med tusind Smil imøde.
De vilde Blomster — duftende og søde —
har trygt mod dine Sten sig puttet væk.
Kodriver, Engelsød, den blaa Viol,
Fredløs og Snerle klynger til din Side,
og paa din Ryg i Sommerblæst og Sol
du bærer Hyldens Blomsterklaser hvide.
Dér drysser vilde Roser deres Blade.
Dér vælder Brombærrankernes Kaskade.

Nu bryder de dem ned, de gamle Hegn!
Som Skærver skal de nu »forbedre Veje«.
Vi skriver med Cementens døde Tegn,
vi, som fik alt det levende i Eje!
Til mig og mit skal ingen Rydning naa,
mit gamle Gærde skal de lade staa.
De skal ej skære bort de store Træk fra Landets Ansigt
og kun lade staa
det svage, flade, lave — alt det smaa! —

ELISABETH VESTERGAARD

Odsherreds Folkemusæum

AF GUDRUN TRIER MØRCH

*»Thi naar en dør man aabned for det ny,
man slog en anden i for alt det gamle,
og tit beruset i en nutids gry
man spredte, hvor især man skulde samle.
Men det er kunsten selv med aaben sans
at være med og træde nye stier,
men gemme slægtens sølv i mindets glans
og vogte folkets levende værdier.«*

(Helge Hostrup.)

Paa et fredeligt sted, som et led i kirkemurens øst-side, ligger museet i Nykøbing. Ligesom det stille, højtidsfulde, der hviler over en kirkegaard, er der næsten noget højtidsfuldt over denne bygning; den rummer mange smukke minder og vidnesbyrd om foregaaende slægters liv og færden.

Bygningen er den gamle skole; man ved, at: »Til denne bygnings opførelse er anvendt pastor Wiebels legat 212 rigsdaler og 88 skilling, samt Told og Consumtionskasserer L. G. Rohdes legat 500 rigsdaler«.

For godt 25 aar siden blev den købt for 7000 kr. til brug for et museum. Museets skaber var overlærer Steincke, han havde lige fra dreng sans for oldtidssager og havde en ret stor samling, især fra stenalderen; den er nu opbevaret i museet, men ejes af hans søn, ministeren.

Ud fra denne sin store interesse for fortidsmin-

derne og ved et ihærdigt arbejde og en sand kærlighed for sagen fik overlærer Steincke samlet og oprettet Odsherreds Folkemuseum.

I følelsen af, at der paa denne historiske egn maatte være jordbund for et saadant museum, begyndte han at vække befolkningens interesse derfor, og han blev heller ikke skuffet, folk kappedes om, sammen med ham, at erhverve og samle værdifulde og historiske ting; folk kom daglig med smaa eller store gaver; lærerstanden rundt i sognene var især villige til at hjælpe.

I efteraaret 1909 stod der et opraab i bladene om at rejse museet i Nykøbing. »En samling af genstande, der kan være et vidnesbyrd om folkets levestandard gennem de vekslende tider«, hed det bl. a. i oprabet.

Museet udvidede sig lidt efter lidt, saa vi nu har en meget stor stue, hvori findes en værdifuld samling fra stenalderen og bronzealderen og en sjælden righoldig møntsamling, helt fra Kristoffer den 1.s tid, samt billeder af den berømte solvogn, som er fundet i Trundholm mose, ligeledes en samling vaaben og dragter fra Odsherred, genstande, som har tilhørt H. C. Andersen, og en dejlig sofa, som har været Oehlenschlägers, og meget andet.

Museet rummer foruden 5 rum, hvoraf det ene er en smuk, stilfuld odsherredsk bondestue, et godt

soveværelse, køkken og stadsstue, og nu er museet lige blevet udvidet og har blandt andet faaet en overordentlig smuk empirestue, som enhver, der blot har den mindste interesse for kønne hjem, bør se og studere.

Indtil sin død 1919 var overlærer Steincke museets energiske leder; gennem disse aar blev han aldrig træt af, støttet af sin hustru, at samle, erhverve, ordne og værne om de genstande, museet efterhaanden blev ejer af, og det blev en righoldig og værdig samling af minder fra Odsherred.

Efter overlærer Steinckes død blev dr. Egede museets formand, men det varede kun 3 aar, da hans tid ikke tillod ham dette hverv, og 1922 blev fru Gudrun Trier Mørch museets leder.

Siden er der arbejdet paa at udvide og stadig forbedre, og ved dette arbejde har formanden den bedste hjælp af snedkermester Gottschalck, som har siddet i bestyrelsen næsten lige fra begyndelsen; han har en mageløs forstaaelse af og kærlighed til hver enkelt ting, som han kender og kan fortælle om.

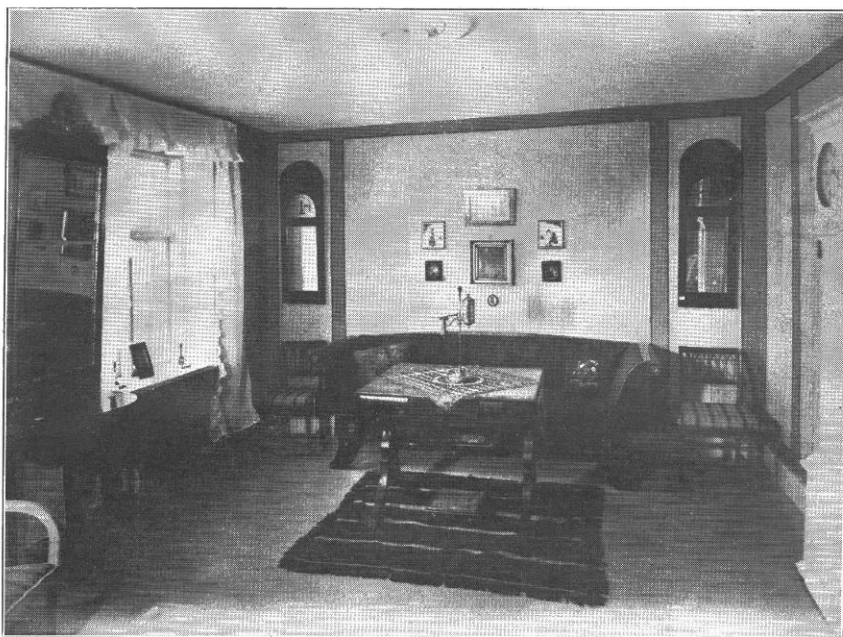
Det er vort haab, at denne samling maa staa

som et led i den række udmærkede museer, vi har her i landet, og som ikke blot skulde være tidsbilleder, men ogsaa gerne forbilleder, saadan at den kommende slægt deraf kan hente ideer og motiver, som de kan bruge og omdanne efter vor tids behov. Ud fra det bedste og smukkeste i de gamle ting fødes og omdannes jo det nye, og vi maa sige som Jeppe Aakjær:

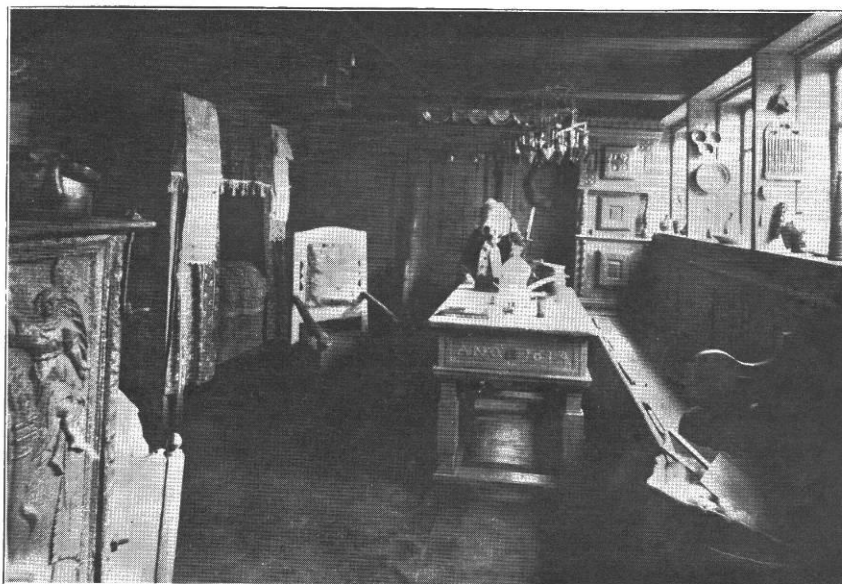
»Vi søger slægtens spor i stort
og smaat,
i flinteoksen efter harvens
tænder,
i mosefundets smykke, plumpt
og raat,
i kirkens kvadre, lagt med
brede hænder.
Hver skimlet skrift, hver
skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens
ve og vaade,
nu skal den røbe mig, hvad
vej jeg drog,
og løfte mig en flig
af livets gaade.«

Gudrun Trier Mørch.

Folkemuseets smukke
Bondestue.

Empirestue i Odsherreds Folkemuseum.

DEN RIGE RENTEMESTER HENRIK MÜLLER

Af Tage Christiansen

En af Odsherreds mærkeligste Ejere, en Købmandssøn, der blev Landets største Pengemattador og største Godsbesidder — og døde saa fattig, at Kongen maatte betale hans Begravelse.

N af de mærkeligste Livsskæbner, der i Historiens Løb har haft en væsentlig Tilknytning til Odsherred, specielt Dragsholm, er Rentemester *Henrik Müllers*. Hans Liv gik i en fantastisk Bue fra en ganske borgerlig Herkomst op til Landets øverste Stillinger og en for sin Tid fabelagtig Rigdom paa Penge og Godser — og ned til en saadan Fattigdom, at Kongen maatte betale for, at han kunde komme i Jorden paa almindelig Vis.

Henrik Müller kom til Verden i et Købmandshjem i Itzehoe i Holsten den 16. Marts 1609. Det var en velbegavet Dreng, og han fik den bedst mulige Oplæring. Sydøst for Itzehoe laa et gammelt Herresæde Breitenburg, der ejedes af Slægten *Rantzau*, og hvorfra i Tidens Løb udgik ikke saa faa danske Samfundsstøtter. Efter hin Tids Skik lod Gert Rantzau sin Søn Christian Rantzau, senere den kongelige Enevældes første Minister, opdrage sammen med et Par flinke Borgersønner. Den ene af disse var *Henrik Müller*, der ogsaa fulgte med den unge Stamherre til Sorø Skole. Allerede 19 Aar gammel fik han imidlertid Ansættelse i det tyske Kancelli og et Par Aar senere i Københavns Statholderskab. 1632 forfremmedes han til Kammerskriver hos Christian den Fjerde. Hans første Hverv var Forberedelserne til Tronfølgerens overdaadige Bryllupsfest i 1634, og som den kloge og smidige Hofmand, han allerede var, kom han derved i Forbindelse med de mest indflydelsesrige Personer og skaffede sig store Provisioner paa Leverancerne til Hoffet. Han blev højre Haand for Korfitz Ulfeldt, der drog Nytte af hans store Kendskab til Forholdene paa Slottet, Børsen, Tøjhuset osv. og gennem Rejser med Kongen ogsaa til Udlandet. Henrik Müller udnævntes til »Kongelig Majestæts Tolder her for Slottet udi Kjøbenhavn« og blev dermed selvskreven som Leverandør af alle Statsfornödenheder. Da Riget fattedes Penge, modtog han som Regel Betaling i Anvisning paa Jordstykker,

Materiale, konfiskerede Skibe o. lign. Og det var i disse Aar Beløb paa mange Millioner, det drejede sig om.

Henrik Müllers Indsigt og Dristighed og Handelsnille var uden Sidestykke. Men selv paa en Tid, hvis System i Statens Regnskaber frembød store Fristelser, maa det desværre ogsaa siges, at han heller ikke havde sin Overmand, naar det gjaldt om at udnytte Staten. Det skete dels ved, at han i Egenskab af Tolder undlod at betale Told af de Varer, han selv indførte, dels ved at skruer Varepriserne op i fabelagtige Højder, dels ved paa anden Maade at jonglere med Regnskaberne, saa Pengene stadig strømmede fra Statskassen over i hans Lommer. Ved en enkelt Tømmerleverance besveg han f. Eks. Staten for over 46,000 Kr. Ved sin Side havde han ogsaa i alt dette Korfitz Ulfeldt.

Ogsaa til Kroningsfestlighederne i 1648 var Henrik Müller Leverandør, og det var ret artige Priser, der efter Datidens Forhold blev betalt. Til »Kramvarer« som Klæde, Silke, Fløj, Brokade etc. medgik 185,000 Daler, til 1000 Oxehoveder fransk, rhinsk og spansk Vin gik 44,000 Daler. Den samlede Regning lød paa 230,000 Daler (i vore Penge halvanden Mill. Kr.), et i Tidens Mønt saa svimlende Beløb, at Korfitz fandt Anledning til at bemærke paa Anvisningen — for at afvæbne Indvendinger —, at det ikke vilde have været muligt at finde nogen anden, der kunde levere Varerne paa Kredit.

Da Henrik Müller i 1651 avancerede til at være Generaltoldforvalter over Danmark, havde han faaet saa meget ud af sine Forretninger, at han havde kunnet laane Kronen over en halv Million Daler, var Københavns fineste Hotelejer og største Grundejer og var Saltraffinadør, Skibsreder, islandsk Købmand, Fabrikant af Messingsager, norsk Bjergværksejer og Deltager i adskillige Handelskompagnier. Han fik Rang imellem de to ældste af Københavns Borgmestre, og hans Stjerne inden for Regeringskredse var i sta-

dig Stigen. Da Uvejret trak op og ramte Korfitz Ulfeldt, gik Müller fri, fordi man ikke kunde undvære hans Penge. Han var nok blevet fængslet, men Kongen fik ham fri, og snart efter udnævntes han til Admiralitetsraad.

Under Svenskekrigen optraadte Henrik Müller som Patriot i stor Stil. Ikke blot underholdt han Regeringen og talrige Enkeltpersoner med Penge, men han underholdt selv 10,000 Soldater i 6 Maaneder. Da Freden kom, havde han brugt sine Midler; men da havde han ogsaa ydet sit Samfund en uvurderlig Hjælp. Som Belønning for sin Dygtighed blev han ved Enevældens Indførelse i 1660 udnævnt til Rentemester, Finansministerens Titel.

I sin nye Stilling fik Müller bl. a. Forvaltningen af Militærudgifter og Konsumtionsindtægter, og der til kom lidt senere de 390,000 Rdl., som Hofetatens Midler skulde udgøre. Som Leder af Tolden gjorde han sig fortjent ved at oprette et forholdsvis godt Bogholderi over de vigtigste Indtægter, saa man vidste bedre Besked her end paa de fleste andre Omraader. Det sagde ganske vist heller ikke meget. Hovedbøgerne, der var anlagt efter Personerne mere end efter saglige Hensyn, skilte ikke Statens og de private Indtægter. Iøvrigt gjorde han et meget stort Arbejde i Revisionens Tjeneste, bistaaet af Renteskriver Claus Jürgenshen. Han forblev i sit Rentemesterembede indtil 1679, da de enkelte Rentemesterstillinger blev ophævede, og alle Forretningerne samledes under en enkelt Rentemester. I Enevældens første Tid var de 4, og de havde til Tider meget stor Indflydelse og styrede hver sit Departement uden Indblanding.

Fra 1673 til 1683 var Henrik Müller Ejer af det store Kongsberg Sølvværk; men det tidligere saa store Overskud var paa den Tid betydeligt reduceret.

Den danske Stat var ved Enevældens Indførelse overordentlig fattig. Den samlede Statsgæld var ifølge en Opgørelse af 31. December 1660 den i Betragtning af Pengenes høje Værdi svimlende Sum af 4,900,000 Rigsdaler — eller ca. 30 Mill. Kr. i vore Dages Mønt. Statens største Indtægtskilde, den norske Told, var end ikke nok til at betale Gældens Renter, og der var ikke Penge nok til selv de nødvendigeste Udgifter. Man gik da den Vej, at man gav Statens Fordringshavere Jordegods. Staten sad inde med ca. Halvdelen af Landets Jordegods og tiltog sig Raadighed over langt mere. Og for at faa rede Penge i Kassen skulde Fordringshaverne gaa ind paa at overtage mere Gods, end Fordring eller Pantebrev lød paa, og indbetale Købesummen for den overskydende Del. Da det naturligvis kneb med at faa Kreditorerne til at gaa ind herpaa, lagde Staten et Pres paa dem ved

at ophæve deres Anvisninger paa Statens Indtægter.

Henrik Müller vred sig som en Orm. Han havde Pantegods bl. a. i Københavns og Antvorskov Len til 21 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Modstræbende gav han efter og var endda saa heldig at faa Gods til Ejendom paa Sjælland. Senere viste det sig at være saa medtaget af Svenskerne, at det blev hans Ulykke, at han ikke tog det mindre attraaede afsides Gods i Jylland.

Staten beregnede sig langt mere for sit Jordegods, end den selv mente, det var værd. Den forlangte en Gennemsnitpris paa 50 Rdl. pr. Tønde Hartkorn.

Den, der af alle Kreditorer fik udlagt mest Jordegods, var Henrik Müller, og selv om der heri laa et Bevis paa den kolossale Støtte, han med sine Penge havde været for Samfundet, maatte det under de foreliggende Omstændigheder føre til hans Undergang. Den 14. Juni 1664 tilskødedes Henrik Müller 11,119 Tønder Hartkorn til en Takst af 50 Rdl., øde Gods det halve. Den samlede »Købesum« blev 560,000 Rigsdaler; selv Rentekammeret indrømmede senere, at det var mere end det dobbelte af den egentlige Værdi. Det største af disse Krongodser var *Dragsholm*, som blev overtaget for en Sum af 312,000 Daler (omtrent 2 Mill. Kr. i vore Penge) og udgjorde 6265 Tdr. Hartkorn. Derefter fulgte Sæbygaard for godt den halve Sum, 608 Tdr. Hartkorn i Ringsted Amt, deriblandt Skjoldnæsholm, Lønborggaard og 3 Tdr. Hartkorn i Strøgods. Det var alt i alt saa meget som ca. 2000 Bøndergaardes Jord. Da Adelens Privilegier for en Tid var bortfaldet og Lenene omdøbt til Amter med borgerlige Amtmænd, blev Henrik Müller Amtmand paa Dragsholm og Sæby Amter og var det indtil 1671. For denne Bestilling kunde han hæve 500 Daler aarligt af Holbæk Toldkasse. Dragsholm vilde Henrik Müller beholde for sig selv. Tidligere havde han bygget saa mange smukke Huse i København. Nu begyndte han ogsaa at sætte Borgens Ruiner i Stand. Paa den vestlige Ende af Sydfløjen danner endnu Smedejernsankrene ind mod Borggaarden Aarstallet 1675.

Af det øvrige Gods slog Müller Jord sammen og oprettede nye Herregaarde. Det gælder saaledes Lejregård, det senere Ledreborg, Lønborggaard, Katstrup, Gundetved, Tyrrestrup, Øllingesøgaard, Drøselholm og Aagaard i Løve Herred, Honnerup og Skullerupholm. Mange af disse Gaarde forærede han til sin Familie.

ANNEBERG OG ELLINGE

Blandt disse nyoprettede Gaarde var ogsaa *Anneberg* i Odsherred. Den blev bygget paa den nedlagte lille Landsby Mosbys Jorder.

Da Gaarden skulde have et Navn, valgte Henrik

Müller at opkalde den efter sin ældste Datter, *Anne Catharine*, og til hende skænkede han Gaarden. Hun var gift med Dr. jur. *Caspar Bartholin*. Henrik Müller afstod i 1688 Anneberg sammen med Dragsholm og Ellinge til Jøden *Manuel Teixeira*; hans Søn solgte den 1692 til Materialforvalter, tidligere Assessor G. Vosbeen, der i 1694 fik den oprettet til Hovedgaard. 1697 solgtes den sammen med Ellingegaard til Assessor Hans Leegaard, der 1705 solgte begge de to Gaarde til Assessor Chr. Wildenradt. Fra 1724 ejedes de af Kommerceraad Peter Svane, senere af kgl. Forvalter Jac. Hansen, der 1770 solgte dem med tilhørende Gods for 46,000 Rdl. til Forvalter Henrik Rasted. 1776 købte Christian den Syvende Anneberg paa Auktion. Han beholdt Skoven, men solgte i 1801 Gaarden for 21,000 Rdl. til Frants Vilhelm Trojel, der i 1781 var blevet Inspektør ved de nye Statsindretninger i Ods herred og nogle Aar senere Forvalter paa Kronens Gods med Bopæl paa Anneberg. Ham skyldtes det, at Udskiftningen her regnedes for den bedste i Danmark. Efter ham kom Gaarden til Kaptajn Frederik Buchwald. Hovedbygningen er fra 1856.

Ellingegaard, der i en Aarrække kom til at dele Skæbne med Anneberggaard, kendes fra 1390, da den ejedes af Fru Gertrud Pedersdatter Grubbe, der pantsatte den til sin Svigersøn, Gevert Bydelsbach, hvis Enke i 1408 solgte Ellinge Gaard og Mølle til Dronning Margrethe. Senere kom Hovedgaarden under Roskilde Bispestol, der holdt Lensmand paa Gaarden. Ved Reformationen kom den under Kronen sammen med andet Bispegods. Og da *Henrik Müller* fik sit Jordegods udlagt, fulgte ogsaa denne Gaard med. Henrik Müller overdrog Ellingegaard som saa mange andre Gaarde til en Slægtning, Prof. Thomas Bartholin, hvis Enke solgte den til Mogensen Rasch, der i 1694 afstod den til Ass. Vosbeen, der to Aar i Forvejen havde købt Anneberg. De to Gaarde var derefter forenede i over 100 Aar. I 1801 solgte Kronen Ellingegaard til Gaardens Forpagter, H. J. Egtved, for 26,920 Rdl. 1830 blev den overtaget af Svigersønnen, H. Jensen, og 1843 af cand. jur. Jacob Holm, der ombyggede Hovedbygningen 1846 og i 1868 tilkøbte — den senere igen udskilte — Klintsø. Paa Ellingegaardens Mark, i Trundholm Mose, blev i 1902 Solvognen fundet.

ADELSBREVET — OG KATASTROFEN

Henrik Müller til Dragsholm m. m. m. var efterhaanden kommet godt op i Aarene; men ikke desto mindre udvidede han stadig sit Virkefelt. Foruden alt det tidligere omtalte fik han ogsaa Privilegium paa Sukkerraffinaderi i København, fik efterhaanden en

Fjerdedel af den islandske Handel og Birkeret til 5 Birker i Danmark. Han blev udnævnt til Etatsraad, og endelig fik Henrik Müller den 1. Maj 1674 Adelsbrev med Adelsrettigheder for sig, sine Børn og tre Svigerdøtre.

Men allerede da var begyndt det skæbnesvangre Fald i hans Rigdomme, der for ham blev en Katastrofe, der kuldkastede alt, hvad han gennem sit Handelsgeni, sin Dygtighed og sit — om ikke altid helt ærlige — Snille havde naaet.

De Skatter, Regeringen udskrev, efter at den skaanske Krig var brudt ud, var baade høje og omfattende. Henrik Müller blev naturligvis sat i første Klasse. Han skulde aarlige betale 750 Daler i Krigsstyr og af samtlige sine Godser Kobber-, Matrikel-, Soldater-, Rostjeneste-, Oxe-, Flæske-, Landmaalings-, Korn-, Kop- og Kvægskat. Desuden skulde han udrede Artilleri- og andre Heste med Kuske og Passere, saa hans Landejendomme manglede Arbejdskraft. Paa 5 Aar var hans Skatterestancer løbet op til over 120,000 Rigsdaler.

Og saa kom *Revisionen* over de længst afsluttede Transaktioner, som han bar Ansvar for.

Der havde, som vi har hørt, paa et tidligere Tidspunkt været foretaget en Undersøgelse mod forskellige Leverandører; Henrik Müller havde været fængslet, men slap fri, og Sagen døde hen. Der var nok paabudt aarlig Revision af alle Statsregnskaber, men det var langt fra blevet overholdt. Men Christian den Femte tog energisk fat paa hele dette Spørgsmaal og forlangte Revision ogsaa af Regnskaber fra sin Forgængers Tid og navnlig af alle Regnskaberne vedrørende Jordegodsudlægget. I 1672 blev der nedsat en særlig Revisionskommission, hvori bl. a. Henrik Müllers nære Ven *Peter Griffenfeld* havde Sæde; efter den skaanske Krig nedsattes en ny med endnu større Myndighed — og uden Griffenfeld.

Den Mand, Kommissionens Arbejde gik værst ud over, var Henrik Müller. Den undersøgte hele hans offentlige finansielle Virksomhed, fra han begyndte som Christian den Fjerdes Kammerskriver.

Man fandt, at han skyldte Kongen 111,000 Rigsdaler og idømte ham desuden en Bøde paa 43,000 Rdl.

Kongen besluttede, at der skulde skrides ind imod ham med Rettens Midler. Selv om Kongen halverede Bøden, var det et alvorligt Slag for den nu 75-aarige Mand, der havde gjort Staten større Tjenester end nogen anden Borger paa hans Tid, at modtage den endelige Opgørelse. Den lød paa, at han skyldte Kongen 132,000 Rdl., medens al Müllers samlede Besiddelse, rørlig og fast Ejendom, kun udbragte knap 114,000 Rigsdaler.

For Eftertiden har det været vanskeligt ved en

Gennemgang af de Papirer, der skulde bevise Müllers Skyld, at finde Dommen helt retfærdig. Man finder ikke Spor af Hensyntagen til de vanskelige Forhold, hvorunder han virkede. Man har f. Eks. dømt ham til at erstatte 3000 Daler, som han under Krigen lod Nordlands Lensherre betale til et af de norske Bjergværker, der ikke paa den Tid lod sig understøtte fra København. Med 24 Aars Rente og Renters Renter var Beløbet blevet mere end firdoblet.

Henrik Müller bønfuldt forgæves Kongen og Kammerkollegiet. Det smertede ham navnlig dybt, at der ogsaa skulde holdes offentlig Auktion over hans Indbo paa Dragsholm, Øllingesøgaard og Sæbygaard. Der indkom oven i Købet ikke mere end godt 3000 Daler. Allerede Aaret før, 1684, var Auktionerne over hans Jordegods begyndt.

Et Led i den gamle Rentemesters Tragedie blev en langvarig Proces om Dragsholm. Hans Hovedkreditor var den portugisiske Jøde *Manuel Teixeira*, der var Resident i Hamburg. Han fik først Dragsholm og Sæbygaard i Pant, og derefter blev der i 1688 sluttet et Forlig, hvorefter han fik Udlæg i Dragsholm med Anneberggaard, Ellingegaard og tilliggende Gods, ialt 6265 Tdr. Hartkorn, der beregnedes til 50 Rigsdaler pr. Td. Det viste sig at være en fordelagtig Pris for Henrik Müller. Da Teixeira i 1694 solgte Dragsholm, men nu kun med Bøndergodset i de nærmeste Sogne og i Holmstrup samt Kongetiender af 4 Kirker, fik han for 1445 Td. Hartkorn kun 20,000 Rdl. eller kun 14 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Svenskekrigen havde fuldstændig udpint og forarmet Landet. Svære Skatter, Misvækst, Pest og Fattigdom var Krigens Følger. Bøndergodset var saa ødelagt og elendigt, at næppe en Gaard blandt Hundrede kunde svare Skatter og Landgilde. Man regner, at omtrent hvert femte Menneske i Danmark blev dræbt i Krigen, og at hver femte Bondegård kom til at ligge øde og ubeboet. Mange af disse øde Gaarde blev lagt sammen til Dannelse af nye Herregaarde. Paa Dragsholm Gods var dette f. Eks. Tilfældet med Egemarken.

Efter sit store Nederlag flyttede Henrik Müller først til København, saa til sin Datter og Svigersøn, Dr. jur. Caspar Bartholin, og fra 1690 tog han Ophold hos sin anden Datter, *Drude*, der var Enke efter Kancelliraad Thomas Frische, Lejregaard. Her døde han den 2. Marts 1692, næsten 83 Aar gammel. Hans Kiste blev nedsat i Familiegravelsen i Nicolai Kirke.

Da Henrik Müller havde maattet optage store Laan hos sin Familie, var den efterhaanden meget fattig. Den før saa mægtige Mand, der rundeligt havde aabnet for sine store Pengeskuffer, naar Staten kom til ham, stod paa sine gamle Dage som en Skov, der paa en Stormnat er ribbet for alle sine

Blade. Han maatte da med sine »sær og particulier hjert-klemmend Anliggender i denne min store Betryk og Trang« bønfalde Kongen om Hjælp, og der blev da ogsaa bevilget ham *en aarlig Pension af 500 Daler*.

Da Henrik Müller var død, bevilgede Kongen paa et Andragende fra en af Sønnerne ligeledes 500 Rigsdaler, »da Familiens Vilkaar var saa slette, at han ellers ikke vilde komme hæderligt i Jorden«!

Da sal. velbaarne Henrik Müller, kongl. Majest. Etatsraad, den 6. April 1692 blev begravet, holdt Mag. *Michael Henrichsøn*, Sognepræst til St. Nicolai, en *Ligprædiken* over ham, som er opbevaret i hans Prædikensamling fra Aar 1705. I denne læser man bl. a.:

» — Denne velædle og velb. sal. Mand, *Henrich Møller* til *Draxholm* og *Sæbygaard*, kongl. Majestæts velbetroede *Etats Raad*, som vi nu har bestædt til sit *Sove-Kammer* og *Hvile-Sted* har af *GUDs Naade* og *Velsignelse* erlanget i *Verden* den lange *Alders* og de graa *Haars Krone* oc den har hand bevaret med *Ære* til sin *Grav*, hand haver overlevet den *Tid*, *Moses* sætter som et jevnligt *Maal* paa de længst levedes *Aar* og *Alder*, vore *Aars Dage* ere 70 *Aar*, og naar det kommer højt 80 *Aar*, og ville vi endnu legge *Moses Ord* dertil, at naar det har været paa det kosteligste med dem, da har det været *Møye* oc *Besværing*. Saa har hand overlevet mange og besværlige *Tider* i vort kiære *Fæderneland*, *Krigs Tider* og *Belejrings Tiid*, i hvilcken hand har beviist sig een tro Mand og rede- lig *Patriot*, de *Tider*, siger jeg, har hand overlevet, men det bedste er, at hand har udlevet sin *Tid* i *Guds- frygt* med *Naade* for *GUD*, med *Troskab* for sine tre *Herrer* og *Konger*, med *Ære* for *Menniskene*, og med en god *Samvittighed* for sig self; ... oc saa vandrede hand tryggelig paa sin *Vey*, men som vi bære vort *Liggendefæ* i *Leer-Kar*, og de ædle *Zions Børn* lig- nende ved puurt *Guld*, bliver som *Leer-Flasker*, der sønderbrydes, saa er hans *Dødsstund* omsider kom- men og med den hans *Jubel-Aar* ved een salig *Død* ... Som de Gamle har deres *Stav (Kiep)* i *Haanden* at stytte sig ved, saa har denne *Velb. Sal. Mand* haft *GUDs Kiep* og *Staf*, hans *Ord* at støje sig paa i hans *Vandring* igiennem *Dødens Skyggers mørke Dale* ... Hand har haft *Ære* i *Livet*, *Naade* i *Døden* og har nu ævig *Glæde* efter *Døden*, een *Glandtz* og *Glæde*, der lider ingen *Eclipsin* og *Formørckelse*.«

Tage Christiansen.

SANDFLUGTEN I RØRVIG

*„En sørgelig Egn
af et frygteligt vildt
og øde Udseende“*

*Højsandet — og
hvad Henrik Steffens
og Bergsøe beretter*

AF TAGE CHRISTIANSEN

Den, der en Sommerdag besøger Rørvig, finder i Landskabet omkring den højt priste Isefjordsby en saa smuk og frodig Idyl, at man har vanskeligt ved at forstaa, at Egnen for ikke saa forfærdelig mange Aar siden var prissgivet Vind og Sandflugt. Sommerhus ligger nu ved Sommerhus, nogle frit paa Lyngstrækninger, men de fleste gemt i store og smaa Plantager, mange med smukke Haver. Inde i Skoven kan det bløde Sand i Vejen være tungt nok at gaa i; men det ligger stille og fredeligt med Træer og Planters Frodighed paa begge Sider. Og langs med det blaa Kattegat strækker sig Sandklitter saa dejlige og trygge, at ingen tænker paa, at det før saa urolige Sand nogen Sinde skulde finde paa at bryde de Lænker, som Planterødders Net har bundet.

Men gennem dette nu saa frodige og smilende Landskab strækker sig et Dige fra Rørvig By og til Dybesø. Det naar indtil 21 m over Havoverfladen, og det bærer paa sin Ryg og paa Siderne en sjælden smuk og malerisk Beplantning, hvor enkeltstaaende Fyrretræer veksler med Krat og vilde Roser, og hvor Brombærranker og Gedeblad søger at fange dem, der følger dets Stier. »Højsandet« er Digets Navn, og det kendes af enhver, der blot har set det mindste af Rørvig. Og i dette fredede Sanddige finder man et varigt Minde om det ellers glemte øde og sandhærgede Rørvig. Der er imidlertid Digtere, der har bevaret i hvert Fald deres personlige Indtryk af det gamle Rørvig. Lad saa være, at Fantasien engang imellem har sat Tankerne lidt paa Flugt med Sandet.

Digteren Henrik Steffens besøgte i sin Tid Rørvig. Han hørte om Rørvigkirkens Sagn og skrev — som i et tidligere »Odsherred« behandlet — Novellen »Brudevielsen«, der første Gang blev udgivet i 1824.

Som Indledning til denne Novelle giver Steffens en Skildring af den Egn, hvor Handlingen udspilles.

Henrik Steffens giver følgende Beskrivelse af Rørvig under en Sandstorm:

Øen Sjælland er mod Nordvest ved en smal, øde, sandig Landstrækning forbundet med en Halvø, der er behagelig, frugtbar og besaaet med Landsbyer og udgjør et særegent District under Navn af Odsherred. Men hinsides den eneste lille By paa Halvøen strækker en Deel af samme sig ud i det vilde Kattegat. Den danner en Egn af et frygteligt øde og vildt Udseende. Flyvesandet har fortrængt al Vegetation. Bevægelige Sandhøje, et Spil for Stormene, der uhindret suse fra det vilde Hav over Landet, forandre bestandig deres Plads, opstaa, henveires og opdynges atter paa et andet Sted. Jeg tilbragte paa en Rejse gennem Egnen en Times Tid her, der efterlod et uforglemmeligt Billede af den vildeste Forstyrrelse hos mig og ikke var uden Fare. Idet jeg eensom red igjennem den øde sandige Egn, reiste sig fra Norden af en Storm, blandet med Torden, fra Havet. Bølgerne hævede sig, Skyerne jagede hinanden urolig, Himmelen blev mørkere og mere truende, Sandet begyndte at bevæge sig i stedse større Masser under Hestens Fødder, hævede sig i Hvirvler og opfyldte

Luften. Veien var ukjendelig, og Hesten sank dybt ned i det løse Sand; Himmel, Jord og Hav sammenblandedes, og alle Gjenstande indhylledes i en Støv- og Sandsky. — Intet Spor af Liv eller Vegetation; Stormen susede igjennem Luften, det nære Havs Bølger pidskede Strandbredden, Tordenen rullede i det Fjerne, og det dunkle, matte, rødlige Lys trængte neppe gjennem Støvskyen. Faren var overhængende, da en pludselig voldsom Tordenregn bragte Sandet til Rolighed, og lod mig, aldeles gjennemvaad, finde Vei til den lille By. Det var en rædsom Sammenblanden af alle Elementer. Ligesom Jordskælvet er et Suk af Naturens dybe Bryst, afgav dette Chaos Billedet paa et vildt, sønderrevet Gemyt: — alt Haab forstyrret, enhver Glæde tilintetgjort, fordølgende Fortidens Ruiner, græseligt Raseri og Kummer, nedgravet under vilde Lidenskabers øde Gravsted, Samvittighedens Stemme truende, tordenlig, i det Fjerne den fortærende Ild dunkelt lysende i den mørke Sjæl, til de længst udtørrede Taarekilder voldsomt strømmende aabne sig, og Vemoden begraver den sønderlidte Sjæl i deres Bølger!

I denne sørgelige Egn laa i fordums Tid en Landsby, Rørvig, omtrent en Fjerdingvei fra Strandbredden. Flyvesandet har tildækket Landsbyen, Indvaanerne, meest Søfolk og Fiskere, have bygget deres Huse tæt ud mod Kysten, kun den grundmurede Kirke, anlagt paa en Høj, staaer endnu eensom, omgivet af det sørgelige, bevægelige Øde.

Første Gang, man i Rørvig har hørt Tale om Sandflugt, er i 1527. Sandet skal dengang have ødelagt Byens ene Vang og delvis de to andre. Ligesom ved Jyllands Vestkyst bestaar Havbunden for en Del af Flyvesand, der med nordlig og nordvestlig Vind har afsat et Lag paa Strandbredden, hvorfra det er føjet ind over Landet. I sin Beskrivelse af Odsherred skriver Dr. I. H. Larsen i 1832, at der paa det Tidspunkt laa til Dels dæmpede Flyvesandsklitter Nord og Vest for Rørvig Kirke.

De sandede Ødemarker blev efterhaanden beplantede. Stat og Amt anlagde i 1867 en 138 ha stor Plantage, der nu tilhører Amtet. Det sidste store Minde om Sandflugt staar nu i den lange Klitvold, Højsandet. Det er Sjællands største Klitvold efter Tisvildes. Og dens Opstaaen skyldes dels den sidste store Sandflugt for mere end et halvt Hundrede Aar siden, dels et stort Opbud af Mandskab ogsaa fra de omliggende Sogne. For at standse Sandflugten havde Bønderne sat Risgærder, og under Sandstormen maatte disse udbygges og vedligeholdes. Over et saadant Risgærde skal den ejendommelige Klitrække have dannet sig, og den er derefter blevet beplantet for at holde paa Sandet. Ikke blot har »Højsandet«

løst denne Opgave; det er blevet et Knudepunkt i Rørvig, et Udflugtssted og et Samlingssted.

Men endnu kan Stormen ude fra Kattegat staa ind over Rørvigs Lyng og Plantager, og da kan det ske, man mindes de gamle Digteres Skildringer af Sandstormene. Her skal til Slut citeres den Skildring, Vilhelm Bergsøe giver af Stedet i sin Fortælling »Bruden fra Rørvig«:

Rørvig Sande kaldes det øde Klitdrag ved Rørvig, et større Fiskerleje, hvor endog de lavere og mere uanselige Huse synes ligesom Træerne at have faaet et Drag i Nakken fra Nordvest, og alle at ville falde mod Sydost, naar engang deres Time kommer. Det ligger ved Issefjordens vestlige Munding, og skulde man gaa efter Navnet, maatte man vel nærmest tænke sig som liggende ved en sid Vig af Fjorden, frodigt bevokset med Rør og andre Vandplanter, og vidende sig ud i Engdrag paa begge Sider af Vigen. Det kan ogsaa gerne være, at Rørvig i gamle Dage har ligget under saadanne Forhold; men nu er alt forandret — det er ikke uden Grund, at Tillægget »Sande« er kommet til. Fordum, fortæller de ældste Fiskere, havde Lejet frugtbare Marker og et Vænge, der slog til for tredive Høveder, Hestene ikke iberegne. Da var der Frugtharhed og gode Dage i Rørvig, og naar en af de rige Fiskere gav sin Datter bort, kom Stadsmusikanterne fra Kalundborg for at spille op ved Brylluppet. Da blev det en Sommer en stærk Tørke og et usædvanligt Lavvande. Havet trak sig saa langt tilbage, at man kunde gaa tørskoet til de nærmeste Vrag, og Rørvig Fiskere skal have »reddet« ikke saa lidt dengang. Men da Tørken havde varet i tre Uger, fik man et Herrens Vejr fra Nordvest med en Storm, som ingen Mand der i Egnen kunde mindes at have kendt Mage til. Sandet rejste sig og dansede som Snefogshvirvler ind over Land; det føg sammen i Driver overalt, hvor det traf en Hindring paa sin Vej. Det tilstoppede Vigen, tilsandede Engene, føg over Mur og Hegn, dækkede og begravede dem; det væltede som Sandfald ned over de lave Huse, trængte ind igennem hver Sprække, hver Aabning, hver Skorsten, og tvang som Askeregnen i Pompeji de ulykkelige Beboere til at søge Frelse i Flugten. I tre Dage stod Orkanen paa, og da Beboerne den fjerde Dags Aften ved Solnedgang søgte tilbage, kunde ingen kende sin Barndoms Egn igen. Markerne, Vigen, ja selv Vigen var borte, og hvor Husene før havde ligget, rødmede nu de gølge Klitter i den nedgaaende Sols sidste Straaler. Der var intet Skel, intet Hegn, intet Træ mere at opdage — alt var bløde, hvide Klithakker, og midt imellem disse ragede Kirkens sorte Spir med sin Guldfløj tungsindigt frem, som Vimpelen paa Skibsmasten over det sunkne Vrag.

»Det var Guds Straf, fordi Beboerne havde plyndret Vragene«, sagde Præsten; men han var ikke saa ganske at lide paa, mente Fiskerne i Rørvig, thi han havde Forstrandsretten. Efter den Tid blev der Nød og Fattigdom. Stadsmusikanterne fra Kallundborg spillede aldrig mere op ved noget Bryllup, og den meste Musik, man fra den Tid hørte i Lejet, var Nordveststormen, som hvert For- og Efteraar spillede op til Dans, naar den piskende gennem Marehalmen og de forkrøblede Fyrer paa de høje Klitbakker.

Det er meget muligt, at den her skildrede Ødelæggelse af det gamle Rørvig hører til en af de fastslaaede Fabler, hvorpaa Historien er saa rig; muligt er det, at denne Sandflod gaar langt længere tilbage i Tiden; men vist er det, at den giver Egnen et særegent Præg af øde, sørgmodig Forladthed, et Præg, der fra Naturen er gaaet over paa Menneskene, navnlig Fiskerne, der her er mere tavse, ordknappe og indesluttede og i det hele mere lignende deres Brødre fra Skagens og Ringkøbings klitsatte Kyster.«

Foraarsregnen

Hør, nu falder Foraarsregnen
over Blomsterne derude — —
du kan høre, hvor den tramper
som med Træsko paa min Rude.

Du kan høre, hvor det sukker
i hvert fiodigt Blomsterbæger,
der i foraarssvanger Tørsten
sig i Draaber vederkvæger.

Du kan høre Foraarsregnen
som en Hulken uden Grunde,
som et Suk fra Blomst, der segner,
som en Graad fra skjulte Munde.

Jeg har grædt engang, da Regnen
hærged' i min Barndoms Have,
da den alle Æbleblomster
lod i Grus og Græs begrave.

Og naar Foraarsregnen falder
som i Dag saa tungt og tæt,
maa jeg tænke paa den Have
for hvis Blomster jeg har grædt.

TAGE CHRISTIANSEN

Da Johan Grundtvig byggede Fattighus paa Odden

Vi befinder os paa Sjællands Odde Anno 1767. Aaret i Forvejen har man faaet en ny Sognepræst, Johan Grundtvig, født og opvokset paa Sejro som Søn af den drabelige Velærværdighed Hr. Ottho Grundtvig. Samme Johan Grundtvig er en dygtig og nidkær Sjælesørger med et aabent Blik for sine Sognebørns timelige og aandelige Vel. Paa sine Ture rundt i sit vidtstrakte Pastorat har han brugt sine Øjne vel, under sine Besøg i Overby gamle Fattighus har han konstateret væsentlige Mangler ved den Bolig, hvori de fattige nyder deres Naadsensbrød; Huset er øjensynligt for alle saa »usselt, brøstfældigt og raadent«, at det synes aldeles uskikket til Opholdssted for menneskelige Væsener.

Grundtvigs Medfølelse med de 2 Fattiglemmer faar ham saa til at tage Affære. Han beslutter sig til at opfordre samtlige Overby Bymænd til at bygge

et helt nyt Fattighus, »en durabel Bygning Gud til Ære og hans fattige til Hjælp og Trøst«.

I et længere Sendebrev, som han lader oplæse for Bylavet i Overby, motiverer og skitserer han sin Plan, idet han stærkt opfordrer dem til at lægge Haanden paa Værket saa hurtigt som gørligt. Brevets Indhold gives her in extenso:

Mine elskelige Sognemænd!

Da det er nok saa øjensynligt, hvorledes de Fattiges Hus her i Byen er saa usselt, brøstfældigt og raadent, at det ikke vel kan saaledes staa ejheller forbedres uden fra Grunden af at opbygges, og tillige er saa knapt, at det ej bekvemmelig kan rumme flere end i det høieste 2 Fattiglemmer, samt saa lavt og mørkt, at i Fald jeg blev hentet did at betjene paa Syge-Seng en saadan Fattig, jeg da med største Besværighed maatte forrette mit Embede. Den høie Nødvendighed for Byens Fattige at husvæle sig med tilstrækkeligt Husly og Husrum at forsyne, driver mig altsaa til, deres Tarv her-

udi at antage mig. Saa staa hermed min Begæring til Eder samtlig, at I alle som én Mand, jo før jo heller, førend Byg-Sæden begynder, foretager Eder, Gud til Ære og hans Fattige til Hjælp og Trøst, at opreise en ny og durabel Bygning, hvortil om I kunde udfinde en beleiligere, høiere, renere, og ei en saa nedrig og sumpig Grund som den, hvorpaa Fattighuset hidtil har staaet, synes mig, det vilde være meget for-nødent til Bygningens desto længere Varighed.

Samme Bygning, holder jeg for, burde i det mindste bestaa af 5 Fag Hus, saaledes at det første og yderste Fag bliver til Tørve-Hus, i det 2det Fag bliver Indgang til Fattighuset og i samme Fag en fælles Skorsten og Ildsted. De andre 3 Fag bliver flakte eller ved en Mellemvæg gjorte til 2 Værelser, og i hvert Værelse en Leer-Ovn og et Fag Vinduer, følgelig at Forstue-Faget bliver ligeledes afskilt ved en Væg til midt paa Fyrstedet, og altsaa at der i det samme Fag bliver Indgang fra hver sin Side af til Fattighuset, og i hver Forstue atter en Dør tæt ved Gade-Døren ind til hvert Værelse, alt dette for at forekomme al Anledning til Usamdrægtighed imellem de fattig Lemmer. — I Tørve-Huset bliver en liden Opgang til Loftet, hvor de Fattige kan have Et og Andet.

De hertil udfordrende Omkostninger, i hvilke jeg for min Part villig tager Del, ville Gaardmændene selv omligne paa hverandre, og jeg tvivler heller ikke paa, at jo Mats Olesen, Gaardmand i Ebbelykke, ogsaa skyder noget med hertil, eftersom hans gamle Forældre faar, efter Begæring, Plads i denne Bolig.

Jeg skulde ingenlunde forestille mig, at, da denne er den første offentlige Anstalt til de Fattiges Gavn her i Sognet, jeg siden min Ankomst her til Sognet foretager mig, nogle af Eder, mine kjære Sognemænd, skulde findes uvillige, og saaledes vise sig uskensomme paa de rige Velsignelser, den naadige Gud betroe Eder, saa slette af Gemyt og utilbørlige til Sognets Fattige at hjælpe, og endelig saa glemsomme med deres Vilkaars Lighed med Disses, da Ingen af Eder veed, om I ikke ogsaa, i sin Tid, kunne blive trængende til disse Værelser, og I da maatte med Glæde tage mod Plads derudi. Men skulde imod Forventning nogle heri findes uvillige, saavel af Gaardmændene selv til at anskaffe og bekoste det dertil fornødne, som og af Husmændene til at være behjælpelige i Arbejdet, kan de være forsikret paa, at det, som de saaledes ei vilde have gjort for Guds og hans Fattiges Skyld, skal efter høie Øvrigheds Ordre vorde inddrevet hos dem enten ved Udpantning eller Execution. Lader os heller gøre godt frivilligt og uden Tvang og Knur, og mens Tid er, lader os ei forholde de Fattige den Hjælp, Gud sætter os i Stand til at kunne gøre dem. Det er noget, som den retfærdige Dommer vil paa hin Dag lægge særdeles Mærke til, enten at belønne eller straffe os for.

Dette vil min Medhjælper Lars Pedersen lade offentlig oplæse ved Samling for samtlige Gaard- og Husmændene, og derefter ufortøvet foranstalte, at Fattig-Husets Bygning bliver foretaget.

Jeg befaler Eder alle til Gud og hans Naade, og forbliver saa længe Gud vil

Eders omhyggelige Sjælesørger
Johan Grundtvig.
Oddens Prstg. d. 22. April 1767.

Man faar af dette Brev et særdeles levende Indtryk af den kraftige og djærve Oddenpræst; hans berømte Søn, som især skal have slægtet sin begavede

Mor, Fru Marie, paa, har sikkert ogsaa faaet en god Slump i Arv fra Faderen. Man finder hos N. F. S. Grundtvig det samme stærke malende Sprog som hos Faderen.

Overby Fattighus har sikkert befundet sig i en overmaade slet Tilstand, selv om der sikkert ikke er Grund til at antage, at det har været værre end saa mange andre lignende Huse. Grundtvig taler Bymændene til og gør dem opmærksom paa, at de ikke kan være bekendt at hyde de fattige slige Kaar at leve under; man kan jo nok tænke sig til, hvor »nedrigt og mørkt« der har været i de smaa Rum for »Lemmerne«, men de har vel ikke turdet forlange en Forandring til det bedre.

Ikke blot opfordrer Præsten Bymændene til at bygge, han skildrer ogsaa omhyggeligt, hvorledes Huset skal indrettes med alle Datidens Bekvemmeligheder. Pudsigt er det at lægge Mærke til hans Menneskekundskab. Der skal være Døre fra begge Sider af Huset for at undgaa den farlige Usamdrægtighed, der ligger saa snublende nær, hvor mange bo i samme Hus og derfor ved alt om hinanden.

Han er ikke blind for, at et ordentligt Hus er dyrt at bygge, det kom til at staa Overbyerne i hele 14 — fjorten — Rdl. Men han er ogsaa villig til at tage Del i Udgifterne. Byens 16 Gaardmænd skal saa levere Materialet, mens de 14 Husmænd er behjælpelige med Arbejdets Udførelse.

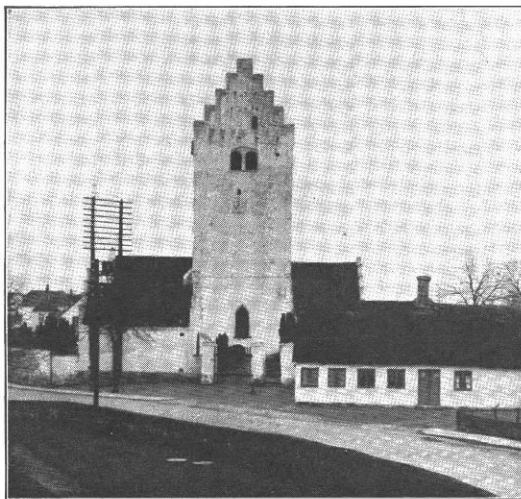
Selv om vi her befinder os paa en Tid, hvor Præstens Autoritet var temmelig stor, er det dog tydeligt at mærke, at Grundtvig ikke er helt sikker paa, at alle Bymændene er lige varme paa at medvirke. Efter at han saaledes har talt dem til Hjerter, finder han Anledning til at gøre eventuelle uvillige opmærksom paa, at der vil blive skredet kraftigt ind fra Øvrighedens Side mod dem, der nægter at bidrage til Arbejdets Fremme. Han tvinger dem saaledes til at gaa frivilligt med. Hertil kommer, at den retfærdige Dommer i Himlene jo ikke vil kunne være uvideende om, hvem der gaar med og hvem ikke, og med en saadan Udsigt til at blive erindret paa Dommens Dag til Straf eller til Løn er der sikkert ingen, der har turdet kny over for Præstens betimelige Opfordring.

Alt gik ogsaa efter Præstens Ønske. 14 Dage efter Brevets Oplæsning stod Huset fiks og færdigt til Brug, »de Fattige til Trøst og Husværelse«. Og Huset stod sin Prøve, det var i Sandhed en »durabel« Bygning. 1928 flyttede de sidste Beboere, og for 4—5 Aar siden blev Huset nedrevet. Gamle Grundtvig fik saaledes stor Glæde af sit friske Initiativ.

Odden Præstegaard, November 1936.

F. H e n n e k e.

LANDSBYKIRKEN

*Inde ved Bunden af Siddingefjord
i frodige Markers brogede Tavl,
hvor Slægters Færdsel brød Veje og Spor,
der ligger en Kirke med takket Gavl.*

*Den hviler paa gammel, fredhellig Grund,
fredet mod Virke, mod Vaaben og Rov.
Her, viet til Aser i Egelund
i Hedenold, stod der et Gudehov.*

*Her Snekker stod ind i skovkranset Fjord,
og Dragerne dansed til Blæstens Sang,
og Goden bloted til Odin og Thor
til Lyd af Lurer og Skjoldenes Klang.*

*Men Sæder mildnes, og Troen faar Magt,
Troen paa Gud og hans levende Ord.
Hovet blev sløjft, og Kirken blev lagt
ved Vejens ældgamle, krydsende Spor.*

*Med sit hvide Taarn og teglhængte Tag,
med de simple Liniers storladne Ro
den hæver sig over timeligt Jag
og rejstes af Slægters Evighedstro.*

*Den ligger saa frit i det flade Land,
den stænges ej inde bag Gavl og Mur,
og Klokkerne toner fra Strand til Strand
i Rytmeklang over Hverdagens Dur.*

*Den samlede Slægter i Fest og Fryd,
i tunge Dage med Modgang og Sorg,
de fulgte den Klang af Malmklokkers Lyd
fra Hus og Hytte og Stormandens Borg.*

*De Klokker, der toner ved Gry og Kvæld,
og som har kimet til Højtid og Helg,
vil, naar vor Livsvandring stunder til Hæld,
juble om Lyset bag Gråvmørkets Svælg.*

Svend Thisted.

Odsherred-Jægere hilser Vildtet og Odsherreds Skove

(Med en Efterskrift af Diana)

Kgl. Skovrider Niels Vestergaard, Mantzhøj.

Som Leder af Jagten i Odsherreds Skove har det været min interessanteste Opgave at bevare og forøge Vildtstanden.

Odsherred Skovdistrikt
Niels Vestergaard.

Bankdirektør Th. Grue, Nykøbing.

Om Regn eller Solskin,
Storm eller Blæst,
i Odsherreds Skove en
Jagtdag er Fest.

Th. Grue.

Greve A. Bernstorff Mylius, Kattrup.

Jagtbogen er for Jægere det samme som den fra Ungdommen gemte Rose for den gamle Jomfru — man tager den frem, den vækker søde Minder. I min Jagtbog staar den 19. Novbr. 34 »Jyderup Skov«: 1 Fasan, 2 Ræve. — Jeg ser Billedet klart. Novembersol, gulbladede Birke, grønne Fyr og Graner, og midt i det hele — Mikkelforsigtigt snigende sig frem mellem de brune Ørnebregner. — Et skønt Minde om en herlig Jagtdag.

Bernstorff Mylius.

Jægerfærd — fri Mands Færd! — Mark og Mose, Skov og Kær! — Aandedrag i al Slags Vejr — Solens Brand og Bygers Hær — alt det staar vort Hjerter nær! — Jægerhaand ej bringer Fald til et bundet Dyr paa Stald! — Brug din Vinge, lette Fugl! — Ræv, søg til din Grav i Skjul! — Raavildt, paa din rappe Klov — søg et Ly i Krat og Skov! — Alle fra Naturens Haand fik I Ch a n c e n! — Jæg'rens Haand fik et Stykke fin Teknik, — I fik Flugt og skarpe Blik! — Aa! - Vi har vel saa om-trent — samme Risikomoment! I, Naturens frie Slægt, — vi, som bær' Kulturens Vægt! — I, som aner ej om Død fra en Kugles lette Knald! —

Fh. Skovf. i Sonnerup Skov
H. C. Andersen, Bagsværd.

Ved Klapjagt i Skov efter Buk, Ræv og Hare med Skydevaaben stor Forsigtighed iagttage. Særlig sine Naboers Plads skal man kende, at Jagtens Glæde ej med Smerte maa ende.

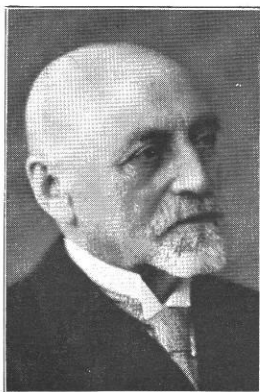
H. C. Andersen.

Overdyrlæge St. Vinding,
Nykøbing.

En Klapjagt i Odsherreds Skove ser jeg hen til næsten med samme Forventningens Glæde, hvormed jeg som Barn saa hen til Juleaften.

St. Vinding.

Viceadmiral Henri Konow,
Nysø.

En Jagtdag i en af Odsherreds uberørte Skove er for mig som en Dag paa det store Hav, man nyder Naturen og føler sig frank og fri, og naar man tilmed kan ende sin Dag mellem gode Jagtkammerater, da har Sjæl og Legeme haft lige rigt Udbytte.

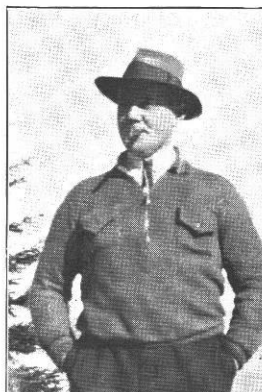
Henri Konow.

Greve G. Ahlefeldt-Bille,
Fjellebro.

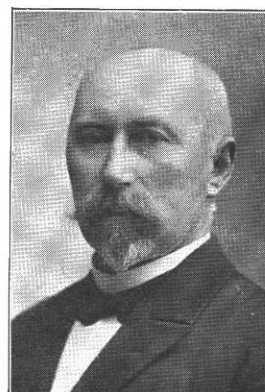
Ikke med »Bue og Pil«, men med Jægerens gode Ledsager: Bøssen, har jeg haft smukt Udbytte og minderige Dage i Odsherreds Skove.

G. Ahlefeldt-Bille.

Bygningskonstruktør P.
Kofoed, Hov Vig.

Odsherreds Skove har — ved kyndige Forstmænds Pleje og Røgt gennem Aarene — bevaret og fornyet Skønhedsindtrykket. Ved skaansom Beskydning er Vildtbestanden god. Kongejagten igen i Aar tyder derpaa. Poul Kofoed.

Gdr. Lars Madsen,
Drosselholm.

Min Fader dyrkede til sin høje Alder Jagten i Odsherreds Skove, og jeg er fulgt i hans Fodspor. Mange smukke Jagtminder har jeg samlet, mange glade Jagtdage har jeg haft — og haaber jeg endnu at faa. Lars Madsen.

Redaktør P. C. Jacobsen,
Aalborg.

Naar Jagthornet gjalder i Odsherreds Skove, og Ræven kommer i et Sus over Brandlinjen, bliver Minder til, som ej forgaar.

P. C. Jacobsen.

Vi, som véd om Sorg og Nød, Sygdom, Alderdom, Forfald. — Bedste Lod for hver især? — Det skal ikke granskes her. —

Men — vi hilser jer, vi Mænd fra Odsherreds Egne, — vi, som jaged i Odsherreds Skove. — Vi, som fulgte de Veksler, jer Fod maatte tegne, — lærte Jægerens uskreve Love. Vi hilser jer som dem, der i Livets Lotteri, — hvor vi trak de tusind Nitter og tit skød blankt forbi, — gav os rundelig Gevinst, gød Glæde i vort Blod, — gav os hurtigt Blik og Tanke og Fart i Haand og Fod, — aabned vore Øjne for vor hjemlig skønne Egn — og lærte os Naturens de hemmelige Tegn! — Vi ønsker her, at stedse i Odsherreds Land — maa findes Hjem for Vildtet og den brave Jægersmand!

E. S. Men — mine Herrer — drag Dem til Minde, at Jagtens Gudinde er en klarøjet, letfodet, lunefuld — — Kvinde!

Gaardejer Niels Nielsen,
Staarup.

Foruden min bedste Fornøjelse har Jagten baade for mig og min Hund været Kilde til Sundhed; jeg er 79 og Hunden 12 Aar, og vi er begge i bedste Kondition til Jagten.

Niels Nielsen.

NÆSHOLM

EN MIDDELALDERFÆSTNING DUKKER FREM

Af Dr. phil. Vilh. Ia Cour

UDGRAVNINGEN af Næsholm i Højby Sogn begyndte egentlig med et Asfaltbal i Nykøbing.

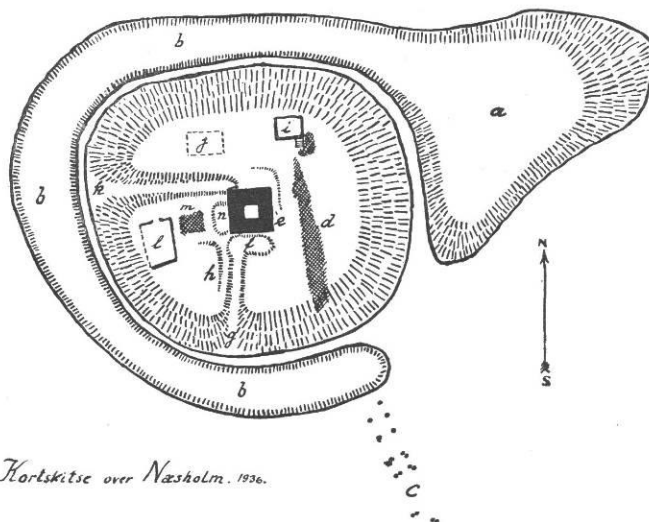
Det var Skovrider Vestergaard, Mantzhøj, som i 1933 tog Initiativet til, at den lokale Turistforening bevilgede det forventede Overskud af det førstkomende Asfaltbal til en saadan Gravning; men selv

om der utvivlsomt danses tappert i den lille By, naar Borgmesteren fører op, maatte dog ogsaa andre finansielle Kilder springe, saafremt Arbejdet skulde sættes i Gang. Historisk Samfund for Højby Sogn gav i Forbindelse med Højby Kommune Løfter om Tilskud, og da Carlsbergfondet viste sin Interesse for Sagen ved at afsætte en større Sum til dens Gennemførelse, kun-

de der tages fat i Sommeren 1935. Der er nu gravet i to Aar deroppe — til Slut med en Arbejdsstyrke paa 10 Mand —, og det kan uden Overdrivelse siges, at Resultatet vil kunne blive særdeles værdifuldt, hvis en fuldstændig Afdækning af det hele Borganlæg kan finde Sted.

I Midten af forrige Aarhundrede var Næsholm en lille græsgrøn Ø ude i Nygaard Sø. Man vidste, at den rummede Rester af to, maaske tre gamle Kælderbygninger, og Sagn om Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe var knyttet til den; men historisk set var Folks Viden om den lige saa blank, som den

er det den Dag i Dag. Borgens Bygherre, dens Ejere, dens Ødelægger — ingen kendtes. Skønt Navnet Næsholm ganske sikkert er middelalderligt, finder man det ikke nævnt en eneste Gang i Tidens Aktstykker, og det er lige saa godt med det samme at tilstaa denne Mangel. Jeg tror, der er noget andet, man kan glædes over.

Kortskitse over Næsholm. 1936.

Søen blev udtørret i 1850-erne, og Øen derved gjort landfast. Men da skete noget højt overraskende: efterhaanden som den bløde Engbund »satte» sig, skød der to lange Rækker af gamle, gravsorte Egepæle fra Borgens Bro op af Jorden! De pegede op mod Holmen med deres morsomme Stribe og varslede om, at Bunden kunde gemme mere, end man anede, saa den besø-

gende blev grebet af Udgravningslyster. Selv sad de mig til op i Halsen, da jeg i September 1903 sammen med gamle Museumsinspektør P. Hauberg opmaalte Voldstedet for Nationalmuseet, men foreløbig maatte jeg smøre mig med Taalmodighed. Gentagne Besøg i de følgende Aar holdt Ilden vedlige, Planer blev lagt, Opgaver gennemtænkt — kun Pengene manglede. De kom altsaa i 1935, og takket være dem og Museumsdirektør, Dr. M. Mackeprangs Interesse kunde langt om længe Maalebaand, Bestik og Tegneblok suppleres med Hakke, Skovl og Spade.

Endnu er der langt til Vejs Ende. Alligevel er

vi naaet saa vidt, at Borgens Anlæg i store Træk tegner sig for os, og da mangfoldige Mennesker i Efteraarets Løb ved Besøg paa Pladsen har ønsket Oplysning om det, de saa, og en Række Dagblade tilmed har leveret meget fantasifulde Skildringer af det, der blev fundet, kan jeg lige saa godt redegøre for, *hvad* der paa nuværende Tidspunkt med nogenlunde Sikkerhed kan siges.

Ude paa en aflang Holm i Søen har man — antagelig i Begyndelsen af det 13. Aarh. — anlagt en Borg, som ikke har været af stort Omfang, men beregnet paa at skulle yde et særdeles kraftigt Forsvar. Om det er Kronen eller en af Egnens Stormænd, der har været Byggherre, lader sig foreløbig ikke sige. Kun saa meget

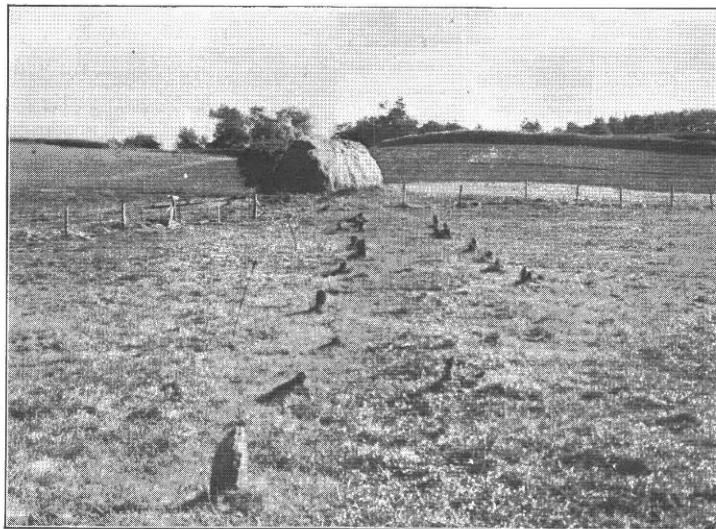
staar fast, at det mere end en befæstet Gaard er en virkelig *Fæstning*, der nu dukker frem.

En Grav er skaaret igennem Lerholmen, saa en mindre, tresidet og forholdsvis lav Del af den er kommet til at ligge mod Øst (a) — en betydelig større, oval mod Vest. Af dennes Sider har man atter bortgravet Ler, hvoraf man langs dens Fod har dannet en Ydervold (b) — ikke engang naaende op over Søens Spejl, men alligevel hæmmende nok for en Angriber, fordi det fede, vaade Ler med Dyndlaget over har faaet ham til at glide og snuble.

Adgangen har været i Sydøst, hvor Pælebroen (c) endnu tydeligt angiver den gamle Broforbindelse med det faste Land. Det er yderst sjældent, en saadan er bevaret til vore Dage, og det er et af de vanskeligste Spørgsmaal at klare, hvorledes man skal sikre sig, at Egepælene ikke raadner bort dér, hvor Luft og Jord mødes om dem. *Er der en af mine Læsere, som kan give mig et praktisk Raad til Pæ-*

lenes Konservering, vil jeg være meget taknemlig derfor!

Tænker vi os nu, at en Angriber er trængt over Broen (som selvfølgelig har været afbrudt paa et Stykke) og er naaet op paa Borgbanken, har han kunnet samle og ordne sin Styrke paa den lange, faste Kørebane, lagt af større og mindre Sten, som

De mærkelige Bropæle ude i Engen fortæller om en Tid, da »det danned' under Ros, de danske Hofmænd, der de udride«.

fører fra Bakkeskraaningen i Syd mod Nord (d). Paa en kortere Strækning ligger den endnu forholdsvis urørt, ellers har Pløjning de fleste Steder spredt Stenene og skabt et Virvar, som gør det vanskeligt for os at faa et klart Indtryk af de oprindelige Forhold. Øst for Stenbroen har der sikkert ikke ligget Huse — snarere har det

været Tilfældet imod Vest. Her ser det ud til, at der har været opført en Bygning, hverken stor eller stærk og næppe egnet til at standse nogen; men forøvrigt er Undersøgelsen ikke fuldt afsluttet her.

Forsvarets egentlige Basis ligger imidlertid ikke langt derfra: det er det vældige, firsidede Stentaarn (e), som har knejset midt paa Bakken, og af hvilket nu kun det nederste, kælderagtige Stokværk staar tilbage. Det er Borgens »donjon«, dens »Kærne« — med Mure, der er 3,30 m tykke, opført af raa og kløvet Kamp, kun med Hjørnerne og Indersiderne muret af Tegl. At denne vældige, truende Knytnæve har kunnet holde nærgaaende Folk paa Afstand, er der ingen Grund til at tvivle om. Der har ikke været meget at stille op mod Taarnets ubestigelige og ubrydelige Flanker, hvor venligt de end har lyst med deres udspækkede og hvidtede Mursider. Over det bevarede Stokværk, som ingen Vinduer og ingen Døre har haft, men som har rummet en mørk, fugtig Fangekælder,

har der rejst sig et andet, antagelig muret paa samme Maade, og til dette har der paa Vestsiden været Adgang udefra. Men ogsaa et tredie Stokværk maa vi regne med — om ikke med andet, saa med et Loft, hvorfra Forsvaret kunde ledes, maaske et bruntjæret Tømmer-Loft oppe under den straatækte Taarnhætte. Desværre er og bliver alt vedrørende Højden kun Gætning; men med Sikkerhed véd vi, at ingen af Borgens Bygninger — ikke heller Taarnet — har været tækket med Tegl. Man har nøjedes med »Rør hint skønne«, hvis man da ikke tillige hist og her har brugt Spaan.

Vilde vi nu angribe denne Murkolos, maatte vi finde dens mest saarbare Punkt. Trængte vi frem Syd for Taarnet, vilde vi standses af en bred Sænkning langs dets Sydmur (f). Endnu er det ikke muligt at sige, hvor meget der her er gravet, og hvor meget der skyldes Naturen. Sænkningen har efter Borgens Ødelæggelse været fyldt med Ler, Sand og Muld, Brokker, Kampesten og Mørtel i Snesevis af Læs, og alt dette maa fjernes, før man faar den oprindelige Form frem. Kun saa meget er givet: Sænkningen har i Praksis gjort Taarnet mindst eet Stokværk højere.

Den kraftigste Hindring har dog mødt Angriberen ved Taarnets Sydvesthjørne. Her har man skaa-ret en Spærregrav gennem Banken ud mod Yder-graven — en dyb Flænge i Jorden, som sagde Stop til alle, der nærmede sig (g). De 15 Meter, som ligger nærmest ved Taarnet, er nu i alt væsentligt befriet for de Dynger af Fyld, der i Aarhundredernes Løb er kørt paa og jævnet ud i Graven. Langt, langt nede, under Ler, som man vilde sværge paa havde ligget der, fra Holmen blev til, aabenbarer den gamle Overflade sig med dens Tæppe af formuldet Grønsvær eller anden Vegetation. Med Hakken kan man arbejde sig gennem metertykke Lag, der næsten ikke rummer en eneste Teglstensbrok, ikke et eneste Mørtelspor, kun et Par fattige Lerkarskaar, nogle gamle forrustede Søm, nogle Knoglerester, i heldigste Tilfælde en Mønt — saa brister pludselig dette stive Ler af i store Flager, og Gravens oprindelige, næsten lodrette Væg viser sig, sine Steder henved 4 m høj, staaende nøjagtig som den var, da Borgen blev brændt for 600 Aar siden. Endnu et Par Timers forsigtigt Ar-

bejde, og et Stykke af Væggen staar fritlagt fra Fod til Top i al dets stejle Trods. Saa gælder det om med Træpløkke at spigre Græstørv fast paa denne Lerflanke, saa den for al Fremtid kan fortælle om et smukt Ingeniørarbejde, der blev udført, da man var to Hundrede Aar nærmere ved Gorm den Gamles Dage end ved vore.

Langs Vestsiden af denne Spærregrav har der (synes det) strakt sig en Vold (h) til Forsvarernes Dækning. Den er først nu ved at komme for en Dag, og derfor er det bedst at tie om den. Store Brandlag samler sig bag den — her ligger en Del af det kommende Aars Arbejde.

Nuvel — Sydsiden af Taarnet har da været godt dækket. Fra Øst- og Nordsiden har en Angriber kunnet nærme sig helt til Murfoden. Det tyder paa, at de i deres fulde Højde har dannet en massiv, stormfri Front, som yderligere forstærkedes ved Forsvaret fra det øverste Loft. For Angriberen har der heller ikke paa disse Sider været noget at gøre. Gaa udenom, sagde Bøigen!

Og gør vi det, møder vi paa Nordsiden af Banken et Par Smaabygninger, som ikke har været dækket af noget Værn. Den ene af dem (i) er udgravet (i Aar fandt vi Kældernedgangen til den, en stensat Trappe, som dog foreløbig maatte tildækkes igen), den anden skjuler sig endnu under Grønsværet (j). Under fredelige Forhold har de sikkert tjent til Beboelse — har en Fjende villet »berende« Borgen, har man paa Forhaand forladt dem. Det er da ogsaa kun meget faa sikre Kampspor, vi har truffet her, derimod nok af Vidnesbyrd om deres Brand.

Erobringen af disse Bygninger har ikke givet Angriberen yderligere Magt til at bryde Taarnets Modstand. Fra dets nordvestlige Hjørne har der strakt sig en Spærregrav ud mod Ydergraven (k), ganske svarende til den, vi fandt paa Sydsiden. Den er paavist, og dens Dybde er maalt; men ogsaa her maa vi vente med Udgravningen til et følgende Aar.

Saa vil vi forhaabentlig kunne fastslaa, hvorledes Borgens egne Folk har kunnet trække sig tilbage over den. En Bro, som kunde afbrydes, maa der selvfølgelig have været, og ad den er man kommet til den sydvestlige Fjerdedel af Borgbanken, der i Forbin-

delse med Taarnet og Spærregravene har dannet den egentlige, stærke Fæstningsrayon.

Her har fra første Færd Holmens højeste Del ligget — som det meste øvrige af stift Ler. Pladsen har rummet et større, uregelmæssigt Hus (1), hvis Kælder delvis staar tilbage, men stærkt ødelagt — blandt andet ved stadigt Hærværk, som (trods Fredlysning og Bødestrafte) fandt Sted i 1870-erne. En enkelt Kældermur er saaledes helt fjernet. Mellem dette Hus og Taarnet har man omhyggeligt planeret og brolagt Banken (m), kun henne ved selve Taarnets Vestmur har man skaaret en Forsenkning ned i Leret, saa Taarnhjørnerne ligesom indfanges af to smaa Voldender (n). Over

denne Forsenkning maa en Bro have ført op til Taarnets andet Stokværk, hvor den eneste Indgang fandtes. Var Fjenden trængt over Spærregraven, og var Taarnets Bro trukket op, stod den endelige Styrkeprøve for Døren. I »Kærnen« var Borgens sidste Kraft nu samlet, og den var ikke let at tilintetgøre. Hvad kunde bide paa Mure af denne Tykkelse?

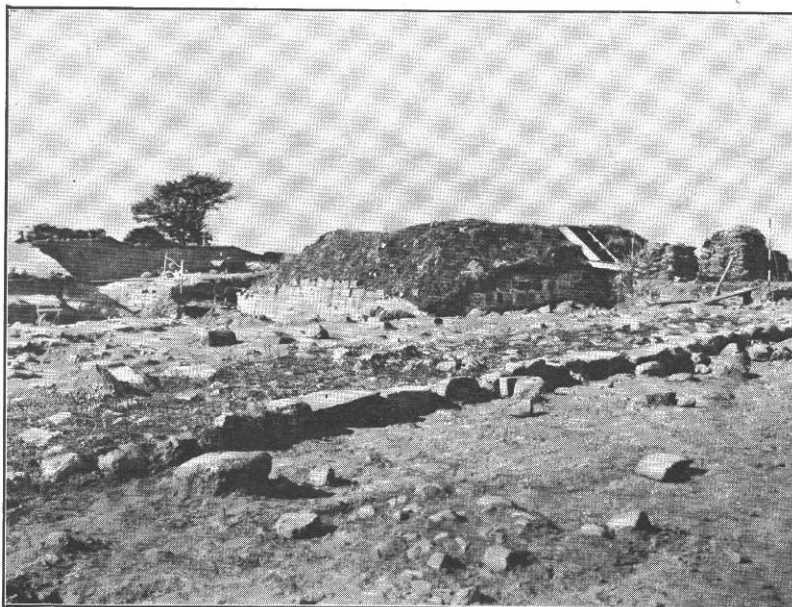
Alligevel er Næsholm faldet. Vi kan se Sporene af Ødelæggelsen: de mange Armbrøstbolte og andre Vaabendele, som ligger spredt over det meste af Banken og ganske særligt paa Pladsen Vest for Taarnet, og de tydelige Brandspor, som fortæller om den afsluttende Katastrofe. Hele Forsenkningen ved Taarnet var fyldt med Aske og brændt Tømmer, og ovre ved Vestbygningen (ligesom inde i Taarnet og i Nordbygningen) laa der Mængder af Lerklumper

fra nedstyrtede klinede Skillerum. Ved Branden var det halmæltede Ler blevet fast, saa det nu viste Aftryk af baade Stokke og Lægter. Men mest oplysende var det Slør af brændt Straa, som laa over Bankens oprindelige Overflade, og som var trængt ned mellem Brolægningens Stene — et Lag paa 5—10 Centimeters Tykkelse, der tydeligt angav de gamle For-

hold, og som ubedrageligt vejlede os til at genfinde baade Flade, Volde og Sænkninger. Ja, mere endnu: vi kan se, at der maa have blæst en frisk Østenvind den Dag, da den røde Hane galede over Næsholm.

Brandlagets Udstrækning fortæller det.

— — —
Alle de mange besøgende spørger om de Fund, der bli-

Naar Broen var passeret, drog man op ad denne stenlagte Vejbane. I Midten det vældige Kampestenstaarn, Borgens »Kærne«. I Baggrunden arbejder man sig gennem Fylddyngerne ned til den gamle Overflade.

ver gjort. Det er forstaaeligt — men Svaret er desværre nedslaaende. Her er ingen Skatte gemt. Størst Opsigt vakte i Aar et Par vældige Tømmerstokke og fire Planker af gravsort Eg, som dukkede frem paa Bunden af den sydlige Spærregrav — sikkert Bygningstømmer fra et Hus, som havde staaet oppe paa Banken. Hvad der findes, har ellers kun videnskabelig Interesse: hovedsagelig Mængder af Potteskaar, nogle fint glaserede og ornamenterede, andre uden Glasur, simple, grove Husholdningskar. Der er fremmede og hjemlige Sager imellem hinanden, og Skaarene kan i nogen Grad hjælpe os til en Datering. Bedre er dog i denne Henseende Mønterne. Der er af disse fundet 24, og med Undtagelse af en engelsk Sterling (fra ca. 1300) og en hamburgsk Hulpenning (Begyndelsen af 14. Aarhundre-

de) er de alle danske — gode (Sandheden tro: slette!) sjællandske Mønter, slaaet i Tidsrummet ca. 1240—1340, langt de fleste naturligvis fra Slutningen af Perioden. Maaske kan disse Smaafund da hjælpe os til at gætte Aarsagen til Borgens Ødelæggelse. Mon Næsholm ikke er gaaet til Grunde i Ufredsaarene, som gik forud for eller fulgte umiddelbart efter Valdemar Atterdags Overtagelse af Magten i Riget? Hans Befriergering gik jo ikke blideligt for sig her paa Sjælland, selv om vi kender meget lidt til Enkelthederne i de Kampe, der førte frem mod Maalet.

Ligemeget —, det som ved denne Udgravning har den største Betydning, er den Omstændighed, at Carlsbergfondets Støtte muliggør en Graveteknik, som ikke hidtil har været anvendt ved Anlæg af denne Karakter,

fordi den er relativt dyr. I Stedet for kun at fremgrave selve Bygningslevningerne og indlægge dem paa en Grundplan, har vi kunnet afdække store, sammenhængende Flader (i Aar ca. 520 m²) — ganske som man vilde grave en Oldtidsboplads ud. Derved er Forhold kommet for Dagen, som aldrig før har været iagttaget paa vore Borgtomter, og naar hele

Banken, Graven og Ydervolden er behandlet paa denne Maade, naar Ydergraven er rensat op, og Pælebroens Konstruktion er konstateret — saa først vil Udgravningen være endt. Saa vil vor Viden om dansk middelalderlig Befæstningskunst være øget, og Turistforeningen i Odsherred vil have faaet endnu en værdifuld lokal Attraktion, som den ødselt kan reklamere med, mens Overskuddet fra Borgmesterens Asfaltbal kan afsættes til andre Formaal.

Vilh. la Cour.

Efteraarspløjning

*Som en Streg paa gule Blade
tegnes Plovens Rølvandsstrib
over Agrens øde Flade.*

*Blød og fugtig Mulden vendes
medens Aarets Tider skifter
— under Ploven Somren endes.*

*Medens gule Blade daler
og hvert Gærdes Flyben gløder
Staal sin sorte Farve maler.*

*Plovens Sang har mange Toner
— nu vemodigt Staalet klinger
under Sus fra gyldne Kroner.
Jage Christiansen.*

FRA DET GAMLE NYKØBING

N. F. S. Grundtvigs
Slægts Forfædre var
igennem Generatio-
ner Byfogeder og
Raadmænd i det
gamle Nykøbing.

○

Bylivsbilleder fra
Nykøbing fra det 16.
og 17. Aarhundrede.

○

Af Lokalhistorikeren
SOPHUS JENSEN
i Nykøbing.

Den gamle »Adelgade« med Kastanietræet, ryddet i 1897. Første Hus til højre det gamle Apotek. Apotekereren drev i sin Tid Beværtning.

DA vi skrev det Herrens Aar 1618, samme Aar som Trediveaarskrigen udbrød, døde ærlige og velbyrdige Mand *Morten Tuesen*, Borgmester her udi vor lille Stad Nykøbing. Hans Enke hed Ingeborg Andersdatter, og med hende havde han 8 Børn — 5 Sønner og 3 Døtre —, hvoraf de tre kun fik en kort Levetid. Og af jordisk Mammon efterlod han en af Datidens store Gaarde ved Algade med tilhørende Jorder o. s. v. Morten Tuesen blev som en af den lille Bys Matadorer, efter hine Tiders Skik, nedsat i en muret Grav paa en af de dyreste Pladser i Kirken, nærmere betegnet — som der staar i de gamle gulnede Nykøbing-Papirer — straks uden for Koret. Og over Graven blev lagt en flot Gravsten, og med Snirkler og Sving indhuggedes følgende Inskription:

»Her ligger begravet ærlige og velagte Mand Morten Tuesen, som var Borgmester udi Nykøbing og døde den 29. Marts 1618 og forventer med alle Guds Børn en glædelig Opstandelse.«

Og Aaret efter blev der op mod Muren rejst en stor Mindetavle af Træ, rigt prydet med Billedskærerarbejder og Forgyldning; paa denne Tavle var indskaaret følgende Vers og underneden Aaret 1619:

*Her under denne kolde Sten
hviler mit døde Legem og Ben;
thi Gud det saa for alle mon lave,
at de skulde dø og lægges i Grave.
Du fromme Læser, tænk her paa,
som gaar her frem og paa Graven staar,
at Døden følger dig, hvor du gaar,
hvad heller du vaager, sover eller staar.
Tre Børn for mig i Glæden jeg fandt.
Gud give min Hustru og fem Børn for sandt
gudelig at leve, kristelig at dø,
saa kommer de salig af denne Ø.
Gud give os her at tænke sligt.*

Dette flotte Gravmæle med baade Ligsten og Mindetavle skulde saa i Fremtiden fortælle for de kommende Nykøbing-Slægter, at paa dette Sted i Kirken fandt Byens store Personlighed, salig Morten Tuesen, sit sidste Hvilested. Men ak, den menneskelige Beregning kom ogsaa her, som det saa ofte er sket her i Livet, til kort over for det store Rum, vi kalder Tiden, og i hvis Skød nye Slægter opstaar, som i deres Kamp for Tilværelsen med kold Haand og mange Gange af Ubetænksomhed udvisker Forfædrenes Minder. Allerede 200 Aar efter var der intet i Nykøbing Kirke, der kunde fortælle, hvor Borgme-

ster Morten Tuesens sidste »Lejested« var. Træ-Mindetavlen fandtes i Kirken ca. 1832, men forsvandt da sporløst og er selvfølgelig slaaet til Pindebrænde som værdiløst gammelt Ragelse. Men derimod blev Ligstenen, der var af mere uforgængeligt Materiale, af Kirkestyrelsen sammen med mange andre uerstatelige middelalderlige Mindestene i forrige Aarhundrede ved offentlig Auktion solgt til Trappestene til Byens og Omegnens Beboere for en ussel Sum. En Handling, som viste en Mangel paa Pietetsfølelse, der var Kirken og dens Styrelse lidet værdig.

Men for snart 30 Aar siden lykkedes det Nykøbing Museums Skaber, nu afdøde Skoleinspektør *Carl Steincke*, at finde de to Fjerdedele af Morten Tuesens Ligsten. Den Del af Stenen, hvor hans Navn var indhugget, var anbragt under Afløbet fra en Køkkenvask i Slagter P. Brunchmans Gaard, Algade 56. Dette genfundne Stykke blev indmuret i Kirken ved Siden af Prædikestolen. Da der endnu findes ikke faa gamle Ligstene anbragt i Trapperne paa Nykøbings gamle Huse, tør der haabes paa, at det manglende Stykke en Gang i Tiden kunde drages frem, eller maaske ogsaa en af de andre Borgmestres mishandlede Gravstene kunde komme frem i Dagens Lys og atter blive lagt paa deres Plads deroppe i vor gamle, smukke Kirke, hvor de hører hjemme. Men inden der fortsættes med Grundtvig-Slægtsens Personalhistorie, skal der paa de følgende Sider nedskrives lidt om

BYLIVET I DET 16. OG 17. AARHUNDREDES NYKØBING

NYKØBING har alle Dage været en ubefæstet By, men desuagtet havde den ved Hovedindkørselerne til Byen lige til omkring 1790'erne store, svære, massive Egetræs-Porte; først i disse Aar maatte de vige for de lettere Bomme, som saa holdt Stand, til Loven om Ophævelse af »Konsumtionen« traadte ud i Livet i 1851. Byen havde 6 Hovedindkørsels-Veje, og de var stængede af lige saa mange By-Porte, som havde følgende Navne:

Hovedporten »Vesterport« ved nuværende Algade Nr. 6, som er den gamle Akcisebod.

»Strandport« laa, hvor nu Skræddermester Svenssons Ejendom er opført.

»Østerport«, den lille Ejendom Lindealle 33 er den gamle Akcisebod.

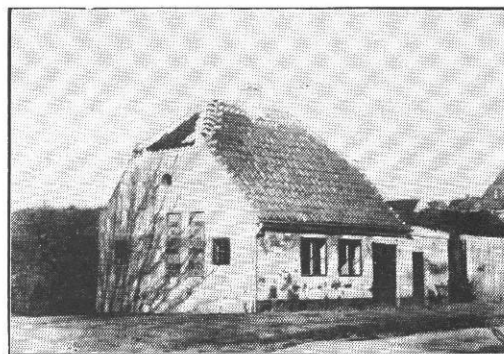
»Grønnehaveport« har antagelig ligget ved »Grønnehavegaard« i Grønnehavestrædet.

»Nørreport« oppe i det saakaldte »Nørrefjærding«, men her var to Indgange henholdsvis til Rørvig og Klint Veje. Den Ejendom, som Snedkermester

Larsen har opført, og hvori Sygekassekontoret er, ligger paa den gamle Akcisebods Plads.

Om Kampen blandt Borgerskabet for at faa nedlagt den sidste Byport, Hovedindgangen »Vesterport«, findes endnu en interessant Skrivelse fra daværende Byfoged *Kindler*, Anno 1796, som her skal nedskrives ordret i Datidens Stil. Byfogeden skriver:

Vesterport hænger paa tvende Borgerhuse, hvis Ejere og Beboere (saavel som Husene i sig selv, der ødelagdes af Vægten af den svære og høje Port, som tilmed indsnævrede Gaden og besvær-

Den gamle Akcisebod ved Havnevej (Strandport), hvor Skræddermester Svenssons Ejendom nu ligger.

liggjorde Trafikken) stadig incommoderedes ved Portens Op- og Ilukkelse Dag og Nat. Allerede havde Byfoged *Kindler* længe kæmpet for at faa denne monumentale Port fjernet og erstattet med en simpel Bom. Men da der stadig ingen Forandring var opnaaelig ved Forhandling derom med Borgerskabet, rettede Byfogden nu, 1796, sit Skyts mod Stiftamtmanden, hvem han forestillede alle de ved denne gamle Port hæftende Svagheder, blandt andet ogsaa den Omstændighed, at blot det overhovedet at faa Porten op og aabnet for Gennemkørsel og siden atter lukket, medførte for de rejsende en meget stor Ulejlighed samt uberegneligt Tidsspilde, idet nemlig Acciseboden, hvor Politibetjenten holdt til, laa langt derfra, og det altsaa uundgaaeligt tog en urimelig lang Tid at faa ham skaffet til Veje. Og hvad kunde der da ikke i Mellemtiden være smuglet ind i Byen. Hs. kgl. Majestæts Kasse til megen Skade.

En Henvisning af denne Art plejede at hjælpe — og maaske har den ogsaa gjort det denne Gang, saa meget mere som Porten ansaas for yderst brandfarlig, og den tilmed hvert eneste Aar slugte adskillige Rigsdaler til Vedligeholdelse. Men mange var dog kede af at skulle miste det gamle hyggelige Væsen.

Med de her nævnte By-Porte har vi det gamle

Nykøbings Periferi, vel nok omtrent lige fra dens Opvækst i Valdemarernes udviklingsrige Dage og helt op til omkring Aarhundredskiftet. Bagved Gaardene laa saa de store Frugthaver — Enghaver — og Tofter. De fleste Borgere ernærede sig ved Landbrug, i saa at sige hverandet Hus fandtes Stald. Til Byen hørte fra gammel Tid ca. 2000 Tdr. Land, der mod Nord strakte sig ud til det store hvileløse Nordstrand, som igennem Aarhundreder langs Kysten har aflejret Sand, Grus, Tang og Klyder til den lille Købstads Beboeres gratis Afbenyttelse. Hvor »Byfolden« var, vides nu ikke bestemt men den var omgivet af »Tjørn og Stavre« og forsynet med en Hængelaas. *Vanghyrden* var lønnet af Byen, og han havde Opsyn med Byvngen. Han alene maatte aabne Vangledet, naar Hø høsten var til Ende, og Borgerne kunde faa Lov til at lade deres Kvæg gaa i Vngen. Den, der drev sit Kvæg ind i Vngen, før »Ævred« var opgivet, kom til i dyre Domme at betale den Skade, der skete. Tidlig om Foraaret fik Svinene Lov til at gaa uringede alle Vegne; men allerede omkring den 24. Marts skulde de ringes »for Engbund og Rugsæds Skyld«. Ud mod Kattegat ligger Byens vidtstrakte Lyng. Men i gamle Dage havde Lyngen et helt andet Udseende. Der var de store *Moser* som store og lille Klejnemose, Davidsmose og mange flere, fulde af Vand, over hvilke Knolde bevoksede med Pors og Kjæruld hist og her tonede frem over Vandfladen. Og saa var der den mægtige *Pajesø*, stor og dyb, paa sine Steder omkring 25 Pod dyb. Og i dens klare rindende Vand vrimlede det med alle de kendte Fiskearter: Gedder, Karudser, Aal o. s. v. Hele Lyngengen var et jordisk Paradis for Vade og Svømmefugle. Naar man særlig om Foraaret nærmede sig de lave, stenede Bredder, lød der en øredøvende Koncert af de Hundreder af rugende Fugle. Men alt dette er nu efter Udtørringerne en Saga, som blot hører Historien til. Herude paa Lyngen havde Borgerne Ret til at skære Tørv, men de maatte først begynde midt i Maj, og ingen maatte skære efter Sct. Hansdag (gammel Stil 4. Juli). Og oppe ved den nuværende smukke Præstegaard laa — som de lidt ældre Nykøbingensere endnu kan erindre — et Buskads, kaldet Fruens Vænge eller Fruens Lysthus. Det var en Rest fra den katolske Tids Navne, men det er ryddet for godt 30 Aar siden. Nede ved Bakkeskraaning i Kildestræde rislede den saakaldte »Hesselkilde« muntert af Sted; af denne Kilde er nu knapt nok Navnet tilbage i Folkemunde. Oppe paa den Plads, hvor Byens nyopførte Alderdomshjem er beliggende, laa den store, gamle *Bysø* i Retningen Øst-Vest. Paa Resens Bykort fra omkring 1670 er der afbildet svømmende Svaner i Søen. Vandet fra

Bysøen blev i store Trærender ledet under Husene og Adelgade ned til en Rende til Isefjord. Og da Vandet med Aarene sank, blev Søen i de gamle Nykøbingpapirer oftest benævnt med det kuriøse Navn »A-dammen«. Til omkring Aar 1900 kaldtes Vejen op til det daværende Vænge endnu Adamsvej. Da de gamle Stednavne nu om Dage holdes højt i Ære, burde Byens Raad kalde det nye Alderdomshjem for »Bysø-Hus« og en af de nye Veje deroppe for Adamsvej. Nykøbing mindedes da paa en smuk Maade ind i Fremtiden den forlængst forsvundne Bysø.

Gik man ud ad Grønnehaveport, kom Borgerne ud i *Grønnehaveskov*, som har været i Grundtvigerens Privateje. En Spadseretur herud har altid været regnet for en af de fornemste Ture og er det for den Sags Skyld ogsaa i Nutiden. For den skarpe Iagttagelse af Naturen er her altid Nyt at observere; f. Eks. er hele Grønnehave Skov en stor Fortidsbegravelse med Masser af store og smaa Gravhøje. Og meget tyder paa, at i Skovens sydlige Del har gaaet en Kørselsvej til Nykøbing. De færreste Nykøbingensere ved maaske, at den »Slugt«, som findes oppe i Anlæget, er fremkommen ved, at man her tog Fyld til Havnens Anlæg. Arbejdet udførtes som Hoveriarbejde. Jeg har talt med gamle Folk, hvis Bedsteforældre har været med at udføre dette i deres unge Dage. Der var endda tilsagt Karle helt inde fra Egebjerg Sogn. Saa snart man kom uden for Vesterport, var der lige op til Landevejen en større »Dam«, som Vinterdage ofte gik over sine Bredder og oversvømmede Kørselsvejen ind til Byen. Paa den nordre Side af Vejen laa der tre hollandske Vindmøller, og op imod »Thorsjorden« har der ogsaa ligget to, som for godt 100 Aar siden benævntes »den afbrændte og den afblæste« Vindmølle. En lille Bakke Syd for Vejen kaldes af de ældre endnu for »Galgebjerg«; her skal i sin Tid Folk være blevet henrettet, ligesom Tyvene her blev brændemærket af Mestermændene.

Lidt længere ude mod Nordvest laa i sin Tid en Bondeby »Thorup«, men da den uvist af hvilken Grund var blevet øde, gav Kristian den 3. 1555 dens Jorder til Borgmester og Raad i Nykøbing. Denne Jord kaldtes senere som oftest Raadmandsjorden. Her blev i sin Tid opløjet et mærkeligt gammelt Drikkehorn, som af Finderen blev givet Lumsaas By til Tudehorn, men siden blev indsendt til Nationalmuseet. Det skal have denne Indskrift: »Drikker med Fred — glemmer ikke den levende Gud.« Kristian den 3.s Overdragelsesdokument af Jorderne til Nykøbing By blev i 1926 fundet mellem gamle Papirer paa Dommerkontoret og er nu indsendt til Rigsarkivet.

Bag Thorsjorderne hæver sig saa de berømte

Syvhøje, hvortil Vandet fra Kattegat i sin Tid har skaaret sig op. For 100 Aar tilbage kunde gamle Folk berette om »Troldebjerg Havn«; der er senere fundet et meget gammelt Skibsanke deroppe ved, hvad er en Bekræftelse paa dette.

Men lad os nu gaa en Tur i den modsatte Retning og ud af Byen gennem Østerport.

Lige udenfor laa den saakaldte Askehave, en Lund med Asketræer paa ca. 25 Tdr. Land, men i Midten af forrige Aarhundrede fortvandt de sidste Træer. Jorderne op mod Rørvigvejen bærer det

Gammeldags Vinter, ved Lergravshusene.

gamle gaadefulde Navn »Forskodderne«. Den lille Samling Huse, der ligger ved Hovedvejen, kaldes »Lergravene«; herved blev i sin Tid Leren udgravet, som skulde bruges til Klining af Husene oppe i Byen. Mod Syd har vi saa Isefjorden, hvorfra Vandet, inden Dæmningerne blev bygget i forrige Aarhundrede, gik helt ind til omtalte Huse i Lergravene. Den gamle, stoute Gadefejr *Peder Madsen*, som er født i det Hus i Lergravene, han endnu bebor, for 86 Aar siden, har som Dreng været med at sætte Kroge efter Fladfisk paa Marken bag ved Lergravernes Huse. Hvordan Vandet har gaaet ind før Dæmningernes Tid, fik Nykøbingenserne at se, da Ringholms-Dæmningen sprang Natten til den 3. Februar 1935. Ude i Vandet laa de to »Ringholme«; paa den mindste er den nuværende Havn i 1840'erne anlagt. Før den Tid havde Byen ingen Havn; paa Resens Kort er der nok angivet en Anløbsbro, men den har været beregnet for Smaaskuder og Baade.

Indskibning af Varer til den lille Købstad foregik før Havnens Anlæggelse paa en noget besværlig Maade. Først sejlede Skibene saa langt ind, som de kunde komme, saa blev Varerne omlastet i fladbundede Pramme, som stagedes saa langt, man med dem kunde komme, saa blev Varerne atter læssede over i nogle høje, faste Vogne med dobbelt Bund, og saa først kunde Varerne køres i Land. Ind- og Udlad-

ning af Varerne foregik ud for nuværende Strandstræde, som er Byens ældgamle Skibsvej. Et Minde fra denne Tid har Kommunen i den lige Række smaa Kolonihaver bag ved Jernbaneremisen, det er nemlig den gamle Skibsvejs Fortsættelse, ligesom et stort, gammelt Stengærde fra den Tid endnu forefindes dernede ved Haverne. Da der i 1922 skulde nedgraves en stor Benzintank ret til højre for Ledet ved Strandstræde inde paa Jernbanens Terræn, stødte man paa en meget stor stensat Kampestensbrønd; det maa være en Hilsen fra det Nykøbing, som Marsk Stig afbrændte.

Vi vil nu kigge inden for Byportene og fortælle lidt om Byens Styrelse og dens Nærinsliv.

I det 16. Aarhundrede var Nykøbing ligesom nu en af Landets mindste Købstæder, og omkring Aar 1600 talte den næppe mere end 500 Sjæle i Indbyggerantal. Byen styredes saa godt som udelukkende af Borgmester og Raad. I Datidens større Byer var der i Reglen 2 Borgmestre og 8 Raadmænd, men i en By paa Nykøbings Størrelse nøjedes man med 1 Borgmester og 4 Raadmænd. Til Medlemmer af Raadet syntes man som oftest at have valgt Købmænd og større Ejendomsbesiddere, derimod ikke Haandværkere. Valget gjaldt for Livstid. Under Raadet stod *Byfogden*, der sørgede for Rettens Haandhævelse; men det at være Byfoged syntes ofte, i alt Fald senere, at have været Vejen til at blive Raadmand. Under Byfogden stod *Byskriveren*. Af lavere Embedsmænd skal her kortelig nævnes *By-Vægteren* og *Fattigfogden* — den saakaldte Stodderkonge. Omløbende Stoddere og fremmede Betlere vilde man ikke vide af, men Byens egne fattige vilde man nok sørge for. Præsten Peder Christensen, der døde 1570, efterlod tre »Boder« Jordegods og Penge til de fattige. Og den 4. November 1604 toges der endelig Bestemmelse om denne Gaves Brug. I de fattiges Boder fik fire fattige Ophold. Pengene anvendtes først til Ildebrændsel, Klæder og Underhold og til Jordefærd for andre fattige.

En tung Byrde for Nykøbing var de mange Indkvarteringer af vor Konges egne Krigsfolk. I de gamle Skrivelser klager Borgmestrene idelig over disse forskellige Kompagniers »Borgeleje« i Byen. Disse raa Krigssvende var sandelig heller ikke Englebørn, og de havde en meget uheldig Indflydelse paa Byens daværende Ungdom. I de gamle Retspapirer findes mange Sager med unge Piger, som udlægger Soldater, særlig Ryttere, som Fædre til deres uægte Børn. Voldtægt hørte hos disse Lejesvende næsten til Dagens Orden.

Slemme var det ogsaa, at flere af de ældre Krigs-

folk ofte nedsatte sig i Byen og drev forskellig Næring uden Borgerbrev. Det var en Torn i Øjet paa Borgmester og Raad; men i Beretningerne ses det, at de har maattet finde sig i Forholdene. Byfogden Morten Grundtvig klagede saaledes over, at 9 Krigsfolk drev Næring uden Borgerskab. Der siges i en Erklæring af 10. Marts 1733, at Krigsfolk, som er afskediget grundet paa Alderdom eller efter 10 og 12 Aars Tjeneste, har Ret til at ernære sig uden Borgerskab. Dog maa de ikke holde Svende og Dreng og ikke være Købmænd. Danmarks største Jagtkonge, Frederik den 2., havde forordnet, at Odsherreds Ting skulde have Sæde i Nykøbing, men Bøndernes Besøg i Byen paa Tingdage gav Anledning til Drukkenskab og drabelige Braavallaslag indbyrdes. Da maatte Lensmanden paa Dragsholm, *Arild Hvittfeldt*, atter udvirke en kgl. Befaling af 8. Juli 1598, der bestemte, at Tinget skulde flyttes tilbage til Høve eller et andet passende Sted.

Om Nykøbings store Festdage, Markederne, skal her blot nævnes, at det i Middelalderen havde ærgret de Nykøbing Folk, at der maatte holdes Marked i Vig og Egebjerg; men 1546 blev de ogsaa henlagte til Nykøbing. De holdtes i Reglen paa Sct. Bodils (17. Juni) eller Sct. Laurentius (10. August). Desuden var der ogsaa det berømmelige Kildemarked ude ved Sct. Karens Kilde ved Anneberg Skov Syd for Byen, hvor der festedes hver Sct. Hans Nat. (Men om nævnte Markeder har jeg udførligt fortalt i »Odsherred« 1935.)

I det 16. og 17. Aarhundrede syntes der at være en god Opgang at spore i den lille Købstads Handelsstand, og en efter Datidens Forhold god Velstand kom til de forskellige Købmandshuse.

Flere af Købmændene kunde nu fragte egne Skuder og hente Varerne hjem fra fremmede Pladser. Fremmede Fartøjer blev heller ikke saa sjældent fragtede af disse. De Nykøbing Købmænds bedste og største Kunder var de myndige Lensmænd paa Dragsholm Slot. Her brugtes en Masse af deres Varer, ligesom man ofte fragtede deres Skibe til Hovedstaden. Dragsholm har været den lille By en god Kunde helt op til Slutningen af forrige Aarhundrede. Den sidste Købmand i Nykøbing, som havde Lensmandens Handel og Leverance, var den rige, men jævne Købmand Hans Bensen, som altid stod i sin Butik med sit hvide Lærredsforklæde og afregnede med Kunderne ved at skrive med et Stykke Kridt paa Disken. Hans Forretningsejendom var der, hvor nu Johansens Farvehandel og Ejendom er.

Nykøbing havde ogsaa en mindre Haandværkerstand, som repræsenterede baade Skræddere, Skomagere og Smede. Af Omegenens Kirkeregnskaber ser

man ogsaa, at Haandværkerne hentedes fra Nykøbing By.

Ligesom i den første Halvdel af det 17. Aarhundrede omtales en Badskær og en Rottefænger, der satte Gift paa Kornlofterne. Og en vigtig Næring blandt Borgerskabet var Fabrikationen af den ædle, danske Nationaldrik, *Kornbrændevinen*. Naar man tænker sig, at i 1740, da Nykøbing havde 90 Familier boende i 87 Huse og Gaarde og tilsammen i Indbyggerantal kun talte 350 Individuer, er det interessant at læse i Kirkebøgerne fra denne Tid, hvorledes Borgere af alle Erhverv tillige drev Brændevinsbrænderi. Saaledes anføres f. Eks.: Charles Hansen, Skomager og Brændevinsbrænder. Ja, til sidst nøjedes Præsterne med at skrive f. Eks.: Hjulmand og Br. I 1791 skriver Byfogden: Af Byens fire Smede har de tre nu nedlagt Haandværket for at drive Brændevinsbrænderi. Ialt er der her i denne lille forarmede Købstad nu 35 Brænderier, og der forbruges til Produktionen mere end 6000 Tdr. Byg. Og til Slut skriver han, at ikke en eneste her i Byen er bleven uformuende som Brændevinsbrænder, og mange har raadet mig som Byfoged til at anskaffe Brændevinstøj.

En anden betydningsfuld Indtægt for de gode, gamle Nykøbingensere var *Fiskeriet*. Farvandene var i sin Tid rigeligt fyldte med Fisk. Paa de store flade Sten her i vor lille lune Nykøbing Bugt laa Mængder af store Sælhunde og solede sig. Disse Dyr var stadig Gæster her i Nykøbing-Bugten lige til Aarene efter 1900. Den stærke Jagt paa dem har nu ganske fordrevet Dyrene, der nu meget sjældent forekommer i Isefjorden. For godt 30 Aar siden blev en af de sidste store Sælhunde, som solede sig paa Stenen ud for Anneberg, skudt fra Land af afdøde Købmand Harald Nielsen; nu skal man ud paa Revene for at skyde dem. Ved Ringholm ligger en stor Sten, endnu af Fiskerne kaldet Sælhundestenen. Paa denne Sten blev i gamle Dage indhugget Jernhager paa Overfladen; naar saa det stakkels intetanende Dyr sprang op paa Stenen for at slikke Solskin, borsede disse Modhager sig ind i Kroppen, og jo mere Dyret vred sig i Smerte, desto dybere gik de ind, et modbydeligt Dyrplageri, som her nu heldigvis er en Saga. Men Mærkerne af Krogene ses i Stenen endnu.

Ovenstaaende Beretning om det gamle Nykøbings Næringsliv skal jeg nu slutte med følgende længst forsvundne Tildragelse. En af Datidens Fiskere hed Jonas Jonassen og var født i Aaret 1593; i Aaret 1686, da han var 93 Aar gammel og endnu drev sin Næringsvej, Fiskeriet, blev han ved Nykøbing Byting dømt til en Bøde paa 4 Mrk. 8 Sk., fordi han havde sat sine Sildegarn tredie Paaskedag, den 6. April. Men han levede mange Aar efter denne skrækelige Ger-

ning; først i Marts 1698 sagde han denne Verdens Glæder Farvel og naaede den respektable Alder af 105 Aar. Denne gamle Fiskergubbe maa have været en af de sidste Repræsentanter for den gamle, nordiske Heltekraft.

NYKØBING UNDER SVENSKEKRIGEN 1658—1660.

FRA den 17. November 1657 havde Nykøbing den tvivlsomme Ære at huse vor Konges egne Soldater i Indkvartering. Disse Landsknægte, for hvem Krig var et betalt Haandværk, var raa og brutale og derfor nærmest frygtet i en lille afsidesliggende By som Nykøbing. Og de drog først ud af Byen, da Krigen med Sverrig udbrød.

Den 12. Februar 1658 satte Karl den tiende Gustav med sin Hær Fødderne paa Sjællands Grund ved Vordingborg, og derfra kørte han i Slæde omgivet af en Livvagt paa 200 finske Ryttere og med sin store Armé i Hælene op igennem Sjællands vinterklædte Egne. Og allerede den 19. Februar hørtes de svenske Trompeters Fanfarer uden for Nykøbing Vesterport. Det var et Fortrav bestaaende af 7 højstaaende Officerer og en Snes Mand. Det har sikkert været med mørke Anelser, at Portmanden har slaaet Slaaen fra den gamle Vesterport. Og Borgerne har med ængstelige Øjne stirret ud ad de smaa blyindfattede Ruder efter de fremmede Krigsfolk, da de red ned ad Adelgades toppede Brosten mellem alle de straaetækte Huse.

Fra den Dag brød Ulykken for Alvor ind over vor gamle By.

Den 13. Marts ankommer en større Styrke med stor Bravour under Kommando af Kong Gustavs højtbetroede Mand, Oberst *Knuth*, med andre højstaaende Officerer. De havde Kvarter her i Byen lige til den 11. April, og Byens Borgere maatte yde dem fuldt Underhold. Af de gamle Regnskaber ses, at Udgifterne ved denne Indkvartering har beløbet sig til ikke mindre end 4106 Rdl., og senere var endda yderligere 2 Regimenter svenske Soldater indkvarterede i godt 4 Maaneder. Og naar dertil kommer, at de svenske Officerer udpinte deres Kvarterværter med Trusel — og flere Gange gjorde Alvor deraf — om at svide deres Huse eller Gaarde af over Hovedet paa dem, kan man forstaa, at det har været tunge Aar for de Nykøbing Borgere, indtil det sidste Kompagni forsvandt paa March ud af Byen den 18. Januar 1661. En Skrivelse fra disse Nykøbings onde Dage er endnu bevaret og giver i sin lakoniske Beretning et glimrende Billede af Fjendens Hærgen i den lille, ulykkelige By. Her skal jeg gengive den gamle Skrivelse ordret afskrevet.

OM PLYNDRINGEN AF NYKØBINGS KIRKE OG RAADHUS OG PRÆSTENS OG SKOLENS RESIDENS UDI SVENSKENS TID

„UD af forskrevne Fjenders store langvarige og tyranniske Pressur med Røven, Plyndren og Stjælen, som de ubarmherteligen i denne By mere end andetsteds os paalagde og fratog, er vi fattige Folk næsten i Grund ruinerede. Saa mange er Byen undvigt, og en Del af dem er tilbage, haver ikke det Brød, de kan opholdes med, faar mindre eller intet med sig til Undsætning eller Hjælp at begaa Jorden med i Fremtiden, eftersom fattige Folk ingen Penge haver at købe Sædekorn for, om det end kunde bekommes, ej heller er betroet, thi mange stikker i den Gæld, de sent eller aldrig er god for at betale, hvorudover ej andet kan paafølge end vores endelige Ruin og Ødelæggelse, eftersom fattige Folk ikke haver andet at ernære sig af end den blotte Avling og fordums Dyrkelse. Fjenden haver desforuden fordærvet og borttaget Kirkens Porte, Døre og Hængsler — item Præstens og Skolens Tjeneres Residens ruineret, de fattiges Huse og Vaaninger i Grund nedbrudt og ødelagt. Raadhuset ruineret paa Vinduer, Laase og Døre, Kisterne opslagne og Byens Breve borttagne saavel som fattige, umyndige Børns Gaarde nederbrudt og deres Formynder — item og Kirkeværgerne ... saaledes medhandlet og ruineret, at de fast intet haver at betale deres egen Gæld med, meget mindre er gode nogen Tid til Formynderskab og Værgemaal at kunne svare eller i sin Tid betale.“

Som det vil ses af ovenstaaende Skrivelse, har den lille By sandelig maattet føle, hvad det vilde sige at have Fjenden inden for sine Porte. I en anden af Samtidens Skrivelser fortælles saaledes, at Svenskerne lod afbrænde Borgernes Fiskerskuder o. s. v. Og ude i Kattegat Nord for Byen laa svenske Orlogsskibe paa Lur. Den gamle, afdøde Hædersmand Niels Hansen i Klint har i sin Livsskildring berettet, at Svenskerne skød en Dansk Orlogsmænd, »Snarrens vend« i Sænk ret ud for Klint Bakker, ligesom han fortæller, at naar de Klintefolk satte Fiskegarn ud, og Vandet var roligt og klart, kunde de fra deres Baade se Kanonerne stikke Munden op af Sandet. En Brændevinsbrænder, Peder Tomassen, i Nykøbing fik i 1845 Koncession paa at tage Kanonerne op. Men det blev en skidt Fidus for den gode Brændevinsbrænder; der blev hævet 5 Kanoner, men de var saa medtaget og rustne, saa der kunde skæres i dem med en Kniv. Ligeledes er i et Stengærde i Klint udgravet en Kanonkugle, sikkert et Minde fra denne Søtræfning. Som et klart Bevis for ovennævnte beretter en polsk Gesandt, der i dette Krigsjaar foretog en Rejse fra Grenaa til Helsingør over Kattegat, at hans Skib

ud for Nykøbing Sj. blev stærkt beskydt af svenske Krigsskibe, saa de maatte vende om og sejle til Grenaa igen.

Da nu de svenske Soldater havde forladt Nykøbing, skulde man vente, at de udpinte Borgere kunde faa Ro og Fred til at rejse deres mishandlede By af Ruinerne igen, men nej — kort efter kom der Bud, at de nu skulde belave sig paa at modtage to Kompagnier af vor Konges egne hvervede Soldater i Indkvartering. I deres Fortvivlelse indsendte Borgmester og Raad en Bønsskrivelse til Kongen med et Andragende om at blive forskaanet herfor. Hvorvidt Kongen og Regeringen har ladet Byen slippe for denne Ekstra-Udpining, vides imidlertid ikke. De stakkels Nykøbingensere var helt forarmede og Erhvervene lammede, og menig Mand maatte begynde forfra igen. Vi vil nu forlade dette triste Kapitel af Nykøbings Historie og beskæftige os lidt med

BY OG BORGER I DET 17. AARHUNDREDES NYKØBING

NYKØBINGS ældgamle Hovedgade *Adelgade* — og ikke »Algade«, som der staar paa Skiltene — har sikkert lige fra Byens Opkomst haft de Bugter og Sving, som Gaden har i Dag. Og her langs med denne Hovedfærdselsaare laa de store, gamle *Købmandsgaarde*, af hvilke flere har været i Grundtvigernes Eje, men hvilke Gaarde, det har været, kan desværre for Tiden ikke oplyses thi i de gamle Papirer staar de kun opført saaledes: »Den Gaard med 3 Skorstene« eller »Kun 8 Gaarde i Byen var større« o. s. v. Det giver jo ikke megen Ledetraad. Paa Resens Kort angives Byens Raadhus som beliggende neden for nuværende Apotek; hvor Apoteket nu ligger, laa en Kømandsgaard. Nykøbing fik først Apotek ca. 1809.

Paa Raadhuset gemtes Byens Arkiv, dens Fane og Tromme, Borgervæbningens Geværer og Sabler samt de middelalderlige Torturinstrumenter. En Kob-

berplade med Indskrift, som har siddet paa dette gamle, skumle Raadhus, er nu opbevaret i Odsherreds Folkemuseum. Da nævnte Raadhus blev saa forfaldent, at det var ved at brase sammen, blev der efter flere Aars Debat ca. 1804 opført et nyt længere nede i Gaden paa den Plads, hvor nu Teknisk Skole ligger. Tegningen til dette Raadhus var lavet af Byfoged Kindler, da der efter dennes Udsagn i Byen hverken fandtes Murer eller Tømrer, som kunde lave

en Tegning. Brugsforeningens Ejendom har sandsynligvis været en af

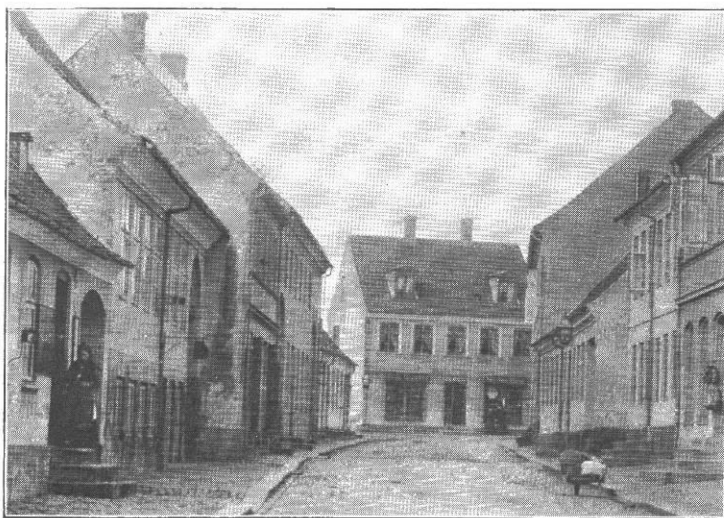
Grundtvigernes Gaarde. Vi ved i hvert Fald, at en af de sidste Nykøbingensere med Efternavnet Grundtvig, nemlig Købmand Morten Gunnerum Grundtvig, som døde 1864, var Ejer af denne store Købmandsgaard, muligvis har den været Slægtsgaard.

Nykøbing ejer ikke som andre Provinsbyer nogle

smukke, middelalderlige Bygninger, idet store Ildebrande fuldstændig har raseret Byen for saadanne Minder. En virkelig gammel Bygning er P. Olsens i Nørregade, hvor der har været Brænderi og Beværtning, og Ejendommen ved Siden af skal være den gamle Præstegaards Plads. I Skøde af 1493 blev den tilskødet Sct. Anna Alter af Fru Hæbbilslykkesdatter og kaldtes derfor »Hæbbilsgaarden«. Alle Byens andre Bygninger var straatækte; Raadhuset og Kirken var de eneste teglhængte, sidstnævnte med Blytag og hvidkalket. Lad os ofre et Par Linier paa Kirkens Udseende i Grundtvigernes Glanstid i Nykøbing.

NYKØBING KIRKE

NYKØBING smukke gamle Kirke ligger som et Vartegn for Byen oppe paa det højeste Punkt og ses langt ud i Omegnen. Den er af de sagkyndige blevet opgivet som opført mellem Aar 1200 og 1230, hvad er Bevis for, at Nykøbing allerede ca. 100 Aar efter det sidste Kongevalg (Kong Niels' 1104) paa Isøre Kongeting har været en By i Opdrift, da den allerede dengang kunde bygge en saa ret anelig Kirke efter Datidens Forhold. Kirkens indvendige

Algade mod Vesterbro omkring 1880. Man ser endnu Tranlamperne paa Husene.

Udseende var i 1600-Aarene helt anderledes end i Nutiden. Kirkegulvet var dækket af Ligstene med lange Inskriptioner. Dengang var det meget attraaværdigt for Befolkningen at blive begravet inde i Kirken,

Nørregade med et af Byens ældste Huse til venstre. Overfor laa det gamle Bomhus. Her var Bomme til Klint og Rørvig Veje.

skærmet af dennes lune Mure og ikke ude paa den mørke, kolde Kirkegaard, hvor Datidens mange løse Hunde og uringede Svin holdt til sammen med »alskens Uhumskheder og Ukrudt«, som Datidens Skrivelser bemærker. Folk satte særlig Pris paa at blive lagt i Koret, medens Præsterne havde deres sidste Hvilested i Sakristiet. Ikke saa mærkeligt, at naar Folk traadte ind i Datidens Kirker, slog dem en ram Lugt for Brystet. Det var nemlig som et Pust fra Graven, fra de mange lige under Gulvet anbragte Lig. Og særlig i de hyppigt tilbagevendende Pestepidemiers Tid, hvor der daglig optoges Ligsten og nedlagdes nye Lig. Her oppe var, som Tiden krævede, Samlingsstedet for gamle og unge, et rigtig Arnested for Smittens yderligere Udbredelse. Men der skulde gaa Generationer, inden Begravelser i Kirken blev forbudt, og det virkede da ogsaa som en Bom, mod Pestens aarlige Landeplage i det 16. og 17. Aarhundrede. Saa sent som 1756 skriver Sognepræsten, *H. Hansen Thoneby*: »I Kirken var et aabent Begravelsessted, hvor Præsternes Lig plejer at nedsættes, som nu ej kan modtage flere Lig. Herr Arnold Hoffgaard, Sognepræst her i Byen, har gjort Ansøgning, at han paa sin egen Bekostning maatte lade bemeldte Gravsted gøre tre Alen videre, paa det han og hans Hustru, naar de ved Døden afaar, der kunde nyde deres sidste Hvilested.« Herpaa fulgte Stiftbefalingsmand Krabbes og Hr. Biskop Worms Resolution af 12. Fe-

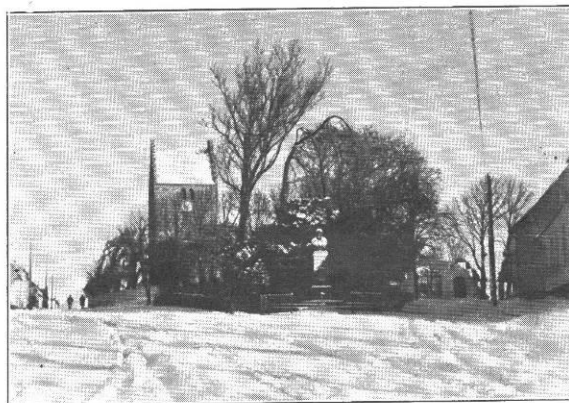
bruar 1714, at det bevilliges — naar det ej blev Kirkens Mur eller Bygning til Skade. Kirkebogen udviser ogsaa, at Præsten *Holger Nielsen Arctander*, død 1712, og Hustru, død 1711, ligger begravet i Kirkens nordre Gang.

Naar Kirkegængerne kom i Kirke, bænkedes de i tre Rader Stole af umalet Eg. De to store Rader var for Mænd og Kvinder, hvorimod Tjenestepigerne maatte sidde i den saakaldte »lille Rad«.

Kirken havde solgt de to øverste lukkede Stole i de store Rader og den næstøverste i den lille Rad til *Herman Juel*, fra 1587 til 1595 Høvedsmand paa Dragsholm og samtidig Ejer af den største Gaard i Byen. Paa de første af nævnte Kirkestole fandtes hans og Hustru Maren Juels Vaabener indskaaret. De følgende tre Mandfolk-Stole var forbeholdt Borgmester og Raad. Paa Borgmester-Stolen fandtes Byens Vaaben, en *Nymaane og fem Stjerner*.

Om Retten til Afbenyttelse af de forskellige Kirkestole var der i Samtidens Borgerfamilier ofte Familiestridigheder med Graad og Tænders Gnidsel om Rang, Stilling og Bevilling til at indtage de forskellige Pladser.

I Taarnet findes nu to Klokker, men til for godt 100 Aar siden fandtes der fire Klokker. En af dem havde følgende Indskrift: »1680 in Aprilis haver Dines Andersen, Borgmester Nicolay Gibs, Niels Sandersen, Hans Jørgensen og Knud Dinesen Raadmand og Morten Hansen, Kirkeværger i Nykøbing, ladet denne Klokke støbe til Nyekøbings Kirke — Soli Deo Gloria (Gud alene Æren).« De, som her er nævnt som Givere af Klokken, er alle de førende i den lille By og i Slægtsforhold indbyrdes, nemlig de første

Den i Fjor ryddede »Holtet Plads« foran Nykøbing Kirke.

af den grundtvigske Stamme, som vi senere vil høre om. Men i 1828 blev Klokken sammen med en mindre omstøbt til den store Klokke, som nu hænger i Taarnet og bærer denne tørre Indskrift: »Støbt af J.

G. og H. G. A. Gamst i København». Den lille Klokke er fra 1786. Ved den gennemgribende Restaurering af Kirkens Indre i 1880 afdækkedes en Del Kalkmalerier, som atter er tildækket. Og alle de gamle lukkede, udskaarne Stole blev uden Skaansel ryddet ud og slaaet i Stykker, saa der i Dag kun findes et enkelt udskaaet Kirkestolebrædt fra den gamle Tid. Det havde i mange Aar siddet som Stakithrædt i Slippen ved Byens Fattighus, nu Lindehuset. Og det lykkedes i Sommer den, der skriver dette, med Forstaaelse andet Sted fra i ellefte Time at sikre det til Odsherreds Folkemuseum. Uden for Kirkegaarden, mod Syd, laa dengang en Bøgeskov, nu »Holtets Plads«, som har været beplantet lige til i Fjor, en pragtfuld Rødtjørn omgivet af Guldregn; denne lille Idyl blev ryddet med haard Haand for at erstattes med et »Anlæg«.

Af gamle Kæmpetræer ejer Byen nu kun en halv Snes Stykker, og af dem er enkelte under privat Eje. Et stort Kastanietræ stod oppe paa Hovedgaden, det blev ryddet i 1897; men det største Træ, Byen har

ejet, stod i sin Tid paa den Plads, hvor »Phønix« nu er udvidet; dets Grene strakte sig helt ud paa Gaden. I fordums Dage var der ogsaa mere Næring i Jorden for Planter og Træer; Kloaker fandtes ikke, og ude paa Hovedgaden foran Ejendommene laa Møddingerne, hvor Svin og Høns havde et Eldorado, og i Gadens Midte løb den store stinkende Rendesten.

Nykøbings Adelgade var at sammenligne med en meget afsides liggende Landsbygade i vore Dage. Færdedes Borgerne ude om Aftenen, maatte de i Reglen have en lille Hornlygte med, thi intet Lys kom fra Vinduerne, da de var dækket med Skodder, og Maanen var den eneste Belysning ud over en søvnig Tranlampe ved Byens Raadhus. Naar Klokken slog 10, slukkede de gode gamle Nykøbingensere Tællepraasen, trak den sribede Nathue ned over Ørerne, forsvandt i Himmelsengens talrige Dynner og laa og lyttede til Vægteren, som ude paa Gaden raabte Vindretningen og sang 10-Verset, der advarede mod Ildens Fare.

GRUNDTVIG-SLÆGTEN I NYKØBING

HER skal nu vendes tilbage til denne Afhandlings Hærnepunkt, den grundtvigske Slægt. En af Morten Tuesens Børn hed Jørgen og var 9 Aar gammel, da Faderen døde. Mortensdag 1641 stod Jørgens Bryllup med Bodil Hansdatter, men allerede den 23. Maj 1642 fødte hun ét Barn og blev idømt 10 Sletdaler i Bøde, fordi hun havde staaet Brud med »udslagent Haar« i Kirken. Trods denne noget uheldige Familiestart blev *Jørgen Mortensen* en velstaaende og anset Mand. Saaledes kunde han allerede den 17. Januar 1643 købe den store Gaard i Byen, som havde tilhørt Herman og Maren Juel til Aaberg, og overtog hermed Ejendomsretten til de to øverste Stole i Kirken og til den næstøverste paa den »lille Rad«, hvor Tjenestepigerne sad. Til Gaarden hørte Frugthave og Enghave, desuden en Toft ved Byen, der kaldtes »Blodagertoft«, bestaaende af 5½ Skp. Pløjeland og 3 Læs Engbund. Samme Aar, da han var 34 Aar gammel, blev han valgt til Borgmester og tog ogsaa Kirkens Borgmesterstol i sin Besiddelse. Han og Hustru skænkede Kirken en Lysekrone, som endnu hænger deroppe, hvorpaa staar: »Jørgen Mortensen, Borgmester i Nykøbing, og hans Hustru, Boel Hansdatter, forærede denne Krone til Nykøbing Kirke Anno 1657.« Han døde den 8. September samme Aar, kun 48 Aar gammel og efterlod sig sørgende Enke og to Sønner, Morten og Hans. Værdigheden som Borgmester overtog hans Brodersøn, *Dines Andersen*.

Efter Jørgen Mortensens Død i Ulykkesaaret 1657 kom der strenge Tider for Enken og hendes to Sønner; men det lod dog til, at de klarede Svenskekrigens vanskelige Tid og blev ved Gaarden i Byen og de andre Ejendomme. Den 10. Januar 1661 var Borgmester Dines Andersen med til paa Byens Vegne at give Kong Frederik d. 3. Enevoldsmagten. Han var tillige Købmand i en af Byens største Gaarde »med tre Skorstene«, drev Agerbrug og ejede en Del af Grønnehaveskov. Døde 1682. Han og Hustru blev begravede i Kirken. Der findes i Kirken 2 Lysarme, hvorpaa staar: »D. A. S. — C. I. D. hviler her.« Bogstaverne betyder: Dines Andersen og Hustru Cathrine Jakobsdatter«.

Dines Andersens Søn, *Knud Dinesen*, født 1645, blev Raadmand den 19. Juli 1677. Han ernærede sig som Landbruger, var gift to Gange, men døde barnløs 1714. I Kirken hænger en seksarmet Lysekrone med denne Indskrift: »1. Januar 1676 har Knud Dinesen og Thomas Gibbs givet denne Krone til Nykøbing Kirke«. Disse to Mænd var Svogre. Morten Hansen, Kirkeværge 1680—84, var ogsaa Jordbruger og var gift med Dines Andersens Broderdatter, Ellen. Han ejede en Gaard »med to Skorstene«, og der var kun 8, der havde mere Jord i Byen end han. Døde 50 Aar gammel i Aaret 1692. Knud Dinesens Svigerfader, Nicolaj Gibbs, var i 1650 Købmand i Nykøbing; han repræsenterede som Raadmand 1661 med Dines Andersen Byen ved Enevældens Indførelse. Han ejede ogsaa

en stor Gaard »med 3 Skorstene« og var Byens rigeste Mand. Døde 1681.

Søn af en Borgmester var *Niels Sandersen*; han var ogsaa i Slægt med Nicolaj Gibs, var ogsaa en af Underskriverne i 1661. Han var Byfoged, Købmand, Landbruger og en Tid Konsumtionsforpagter. Men han endte sine Dage i smaa Kaar i Aaret 1696. Ovennævnte Personer med Hans Jørgensen Grundtvig var, som det ses, i Slægt allesammen og hørte til Byens Matadorer. De kunde derfor skænke Kirken den før omtalte Klokke. Den ene

af Giverne, Hans Jørgensen Grundtvig, blev Tipoldefader til N. F. S. Grundtvig. Aarene gik, og Jørgen Mortensens Børn voksede til. Den ældste, Morten, der var født 23. Maj 1642, holdt nu Bryllup med Gertrud Wulff, som var født i 1646. Og til dette Bryllup løstes Kongebrev, der udstedtes 3. Maj, og her skrives han *Morten Jørgensen Grundtvig*. Det er første Gang. Navnet Grundtvig nævnes. I Tidernes Løb er dette

Navn skrevet paa forskellig Maade, saasom Grundtwig, Grundtwiig, Grundtwij, Gruntvig, Grundwiig, Gruntwiig. *Grundtvig* selv mente, at Navnet »ventelig« stammer fra Rørvig. Og det er ogsaa nok meget rimeligt, da vi her paa Egnen har Rørvig, Hovvig, og i gamle Dage har der maaske været et grundet Sted, kaldet »Grundtvig«, hvis Navn ved en Udtrørring Eftertiden har glemt. Fra 30. Maj 1670 og senere underskriver Morten sig med Grundtvig. Men mærkeligt nok, i Kirkebogen er hans Efternavn ikke nævnt. Traditionen tro blev han 31. Maj 1670 Raadmand; men denne jordiske Værdighed varede kun kort, Døden hentede ham Anno 1677 i hans Manddoms Kraft, kun 35 Aar gammel. Han efterlod sig Enke og 3 Børn. En Søn hed Tage, men om ham vides intet; en Datter, Kirstine, blev 17. Januar 1694 viet til Hr. Simon Bertelsen, Fredlund i Korsør. Samme Aar døde Moderen, Gertrud, og blev begravet i Familiegraven den 9. Maj 1694. Den sidste Datter, Botilde, holdt Bryllup den 4. September 1695 med en Rytter i Oberstløjtnant Mundts Kompagni, som laa i Byen. Hendes Mand hed det klingende Navn *Otto von Rytzen*. Dette har ikke passet hendes Farbroder, thi Brylluppet holdtes hos den fjernere Slægtning Knud Dinesen. Mortens 2 Aar yngre Broder, født i April 1644, arvede Faderens

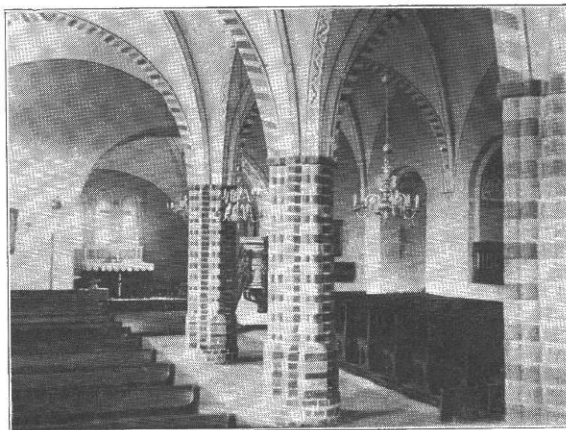
Gaard, giftede sig med en skaansk Pige paa samme Alder, hun hed Kirsten Nielsdatter Wandkif. Men han kaldtes af Byens Folk kun Hans Jørgensen, og paa Kirkeklokken stod dette Navn ogsaa i 1680. Kun 28 Aar bliver han Raadmand, den 28. Februar 1672. Paa hans Brevsegl stod forneden et Dødningshoved og to korslagte Ben og ovenover Fuglen Phønix, der stiger af Baalet.

Ved kgl. Forordning af 28. Januar 1682 blev det bestemt, at de smaa Købstæder skulde styres af en

Byfoged. Den 13. December blev *Hans Grundtvig* udnævnt til denne Post. Og han skriver sig nu altid med Efternavnet. Han overtog Borgmesterstolen i Kirken og besad nu ligesom Faderen de tre øverste Stole. Det har i hans Tid været daarlige Tider for Byens Borgere. Thi flere Gange beder han Kongen om at eftergive det forarmede Borgerskabs Skatter, som forlængst er forfaldne.

Den 31. Maj 1683 blev *Arnold Rasmussen Hofgaard* Præst i Nykøbing;

der blev et spændt Forhold mellem ham og Byfogden; det gik saa vidt, at der i Højby blev sat en Ret af Herredspræster til at dømme imellem dem. Men disse to Mænd blev aldrig forliget, og i Kirkebøgerne bemærker Præsten spydigt, naar Byfogden og Familie ej ofrede. I Juli 1700 døde Hans Jørgensen Grundtvig pludselig, 56 Aar gammel. Den 23. Juli blev han lagt i Kirkens Kor norden for Altret — det er imellem Sakristiet og Altret. Enken, som vel nok kunde blive ved Gaarden i Byen, syntes dog at have siddet strengt i det. Hun beder Rentekammeret i Skrivelse af 1. Marts 1701 om Eftergivelse af 21 Rdl. 18 Sk. Inden sin Død i 1705 havde hun lagt en pæn Ligsten over deres Gravsted oppe i Kirken. Dette Ægtepar efterlod sig 5 Børn, tre Sønner, Morten, Niels og Jørgen, og de to Døtre Bodil og Anna Cathrine. Niels og Jørgen blev sendt til Roskilde og skulde læse til Præster. Datteren *Anna Cathrine* blev gift med en Slægtning, Peder Andersen i Nakke, der senere nedsatte sig som Købmand her i Nykøbing. Hun døde den 4. Juli 1709, ingen af hendes fem Børn overlevede hende. Den anden Datter, *Bodil*, boede hos Moderen. Den 4. Februar 1705, samme Aar som Moderen døde, blev hun gift med Kaptejn Charles de la Bevy i Vinde-

Nykøbing Kirkes Indre. Imellem Pillerne de af Grundtvigerne skænkede Lysekroner.

kilde, som var Enkemand og tilhørte det vestsjællandske Regiment.

*MORTEN GRUNDTVIG, DEN SIDSTE
NYKØBING BYFOGED I SLÆGTEN*

DEN tredie Søn, *Morten*, havde stadig holdt Føling med det gamle Hjem i Nykøbing. Han var blevet gift med en Enke efter en Jens Juel i Holbæk, hun hed Mette Jepsdatter og havde 2 Døtre, Anna og Henriette Juel. Henriette blev gift med Christen Nielsen Sønderslev, som Morten hjalp til Pladsen som Byskriver. Morten Grundtvigs Ægteskab blev barnløst. Efter hans Fader var Præstens Søn i Kregome, Peder Isaksen Schumacher, blevet Byfoged den 2. November 1700. Han var Svoger til Jørgen Grundtvig, men døde i Juni 1710, kun 38 Aar gammel. Og den 30. Juni samme Maaned blev Morten Hansen Grundtvig Byfoged.

Fra hans Byfogedtid i Nykøbing findes saa mange Skrivelser, at der var Stof til en interessant Bog; her skal blot nævnes, at i Aaret 1716 kom til Nykøbing en Mand ved Navn *Hans Nielsen Holm*, med hvem han fik mange Sammenstød. Holm blev Byfoged efter Morten Grundtvig. I hans Velmagtsdage var han en formuende Mand, han ejede den store Gaard i Byen og havde flere Marker, f. Eks. en Del af Thorups Jorder, ja, han havde endda Skovlodder helt ude ved Anneberg Skov i Forpagtning, havde Hestemølle i Byen ligesom den store »Nørremølle« Nordvest for Byen, beliggende paa Banken ved Nykøbing nye Kirkegaard. Han holdt ogsaa Bundgarn og større Baade og havde Fiskeparke i Omegnens fiskerige Søer. Han blev engang sagsøgt for at have ladet 11 af sine Køer drive ind i Byvängen, før Ævred var opgivet.

Men paa en for Eftertiden uforstaaelig Maade smuldrede alle disse Herligheder bort fra ham, og hans Alderdom blev ensom og haardt trykket af økonomiske Sorger. Allerede 1725 maa han begynde at gøre Laan. Og efter 1730 minder han i sine Skrivelser ofte Stiftsbefalingsmanden om, at Nykøbing »er en liden og forarmet Købstad, en af de sletteste i Landet«, og skriver sig selv som »mig fattige Byfoged«. Da han skyldte 250 Sletdaler og ikke kunde rejse dem, maatte han give Pant i sin Gaard i Byen med tilhørende Marker og Have. Pantebrevet udstedtes 11. Juni 1732. Hans Kone døde i Sommeren 1735 og blev rimeligvis jordet paa Kirkegaarden sønden for Kirken ved Korets Hjørne, hvor en Del af Slægten laa. At Morten Byfoged har følt sig ene nu, er der ingen Tvivl om. Hans Søstre og en Broder var ogsaa døde. Og Broder Niels, som var Præst i Svalle-
rup, kom der vist ikke. Ja, han var saa ensom, at

Præsten *Jakob Hyphoff* skriver, at hans Kone til-
lavede af sit eget og sendte ham, den salig Mand, til
Vederkvælgelse i hans Svaghed, da ingen andre tog
sig af ham. Og endelig i Juni 1736 var den gamle
Byfogeds Timeglas udløbet, og han blev begravet den
9. Juli. Men det skulde blive en meget dramatisk
Jordefærd, thi

*LIGBÆRERNE SLOGES PAA GADEN VED
MORTEN GRUNDTVIGS LIGBAARE*

PRÆSTEN HR. HYPHOFFS Indberetning, som i
Aar 1936 er lige 200 Aar gammel, lyder ordret saa-
ledes:

»Det Schandalum denne Bys Bæremænd ved de-
res forrige Øvrigheds salig Ligbegængelse ydede at
tilkendegive: Omgangen ved denne. Da Jeg (Præ-
sten) kom og vilde gaa til Sørgehuset at følge Liget
til Jorden, stod alle Bæremændene uden for Døren
ved Ligbaaren og brugte en umanerlig Støjen og Lar-
men, ligesom de havde været udi et Krohus. Da Jeg
spurgte, hvad der var paa Færde, kom en Mand frem
af Bærelauget og beklagede sig, at de andre af hans
Laugsbrødre vilde jage ham fra Lauget og formene
ham at bære Liget med dennem. Jeg bad, de vilde
være rolige og ikke lade Folk høre deres usømmelige
Adfærd ved denne Forretning. Da stormede de alle
endrægtigen ind paa mig, raabte, truede og svor, han
skulde aldrig være i deres Laug mere. Jeg maatte
da spørge af hvilken Aarsag? De svarede, at alle Folk
i Byen skammede dem ud, at de vilde have denne
Mand, Jens Tommesen, i deres Laug, fordi han havde
givet Mulkt for sin Forseelse til Kirken. Lille Børn,
sagde Jeg, være ikke saa ubetænksomme. Manden er
jo ikke søgt eller fældet for noget Tyveri; den liden
Forseelse, han har begaaet, er uden Rettergang bleven
dæmpet og afgjort, og Manden er derfor ikke en uær-
lig Mand. Derpaa gik Jeg fra dem og ind i Sørge-
huset, og da nu Liget blev udbaaren, fulgte Herr
Kammerraad *Schwane* paa Annebjerg og Jeg næst
efter Liget og dernæst det øvrige Følgeskab, og da
Jeg kom ud af Døren, saa Jeg, hvorledes en af Bære-
mændene, navnlig *Mikkel Smed*, og denne for-
jagede Mand laa paa Gaden og sloges; endelig stod
de op, men som de nu fulgtes efter Liget ned af Ga-
den, og denne Mand vilde træde under Ligbaaren og
løse sin Mand af, stødte en anden ham fra, ruskede
og handlede ham ilde foruden den forrige, som greb
ham saa glubsk fat imellem hans Laar, saa Jeg maatte
tale til dem og skamme dem grundig ud. Disse Re-
beller beder Jeg de høje Herrer vil lade vorde af-
straffe, og Præsten gør samme høje Herrer opmærk-
som paa, at Jens Tommesens hele Forseelse bestod i,
at da han kørte Sand til Kirkens Reparation, havde

han tilegnet sig et Par Stumper Tømmer, tilsammen højst 1 Marks Værdi, og som hidrørte fra Kirkens Tagværk og taget det med hjem til sig selv. Siden havde han herfor betalt 4 Slettedaler i Bøde, og herfra var altsaa Tyvebeskyldningerne kommet. Forøvrigt var han, fortsætter Hyphoff i Skrivelsen, »en uberygtet, ærlig og enfoldig Mand, som vemodig begræd sin Synd«. Ja, sukker Præsten, Gud sende os en retsindig Øvrighedsmand, som alvorligen vilde antage sig dette urolige Sted at bringe engang til Rolighed.»

Da Hans Holm i Embeds Medfær kom ind i afdødes Hus, fandtes i rede Penge kun 57 Rdl. 2 Mrk. og 10 Sk. Ved Boets Registrering mødte Niels i Svallerup, men rejste straks efter, at han med andre havde aftalt Ligbegængelsen. Præsten anker forøvrigt over, at Niels Grundtvig, afdødes eneste Broder, var

ej mødt »for at bestyre eller bivaane den salig Mands Ligbegængelse«. »Men baade Niels og Hustru mødte ved Auktionen«.

Med Byfoged Morten Hansen Grundtvig er Slægtens Styre i den lille By udløbet, men andet Steds udvikler Slægten sig til Danmarks navnkundigste Præsteslægt.

Allerede Aaret efter, 1737, døde Præsten Niels Grundtvig i Svallerup Jørgen Grundtvig var Præst i Sognekaldet Kregome - Vinderød i Frederiksborg Amt, men døde kun 40 Aar gl. i 1711. Han efterlod sig Enke, en Datter af den forrige Præst, Isak Enochsen, og 6 Børn. Et af disse fik Navnet *Otto Grundtvig* og blev den senere myndige og stærke Præst ovre hos de dengang vanskelige Sejerøboere. Han havde i Præsten Søren Jakobsens Gaard i Hvalsø truffet dennes Hustrus Søster, *Marie Elisabeth Lauenstein*, med hvem han holdt Bryllup i Hvalsø Præstegaard den 12. Januar 1731. I Sejerø Præstegaard kom den 22. November 1734 Kl. 10½ Aften Sønnen Johan Ottosen Grundtvig til Verden. Han gik ogsaa Præstevejen og blev i 1760 Kapellan hos Præsten *Jens Archtander* i Egebjerg. Men allerede den 6. Novem-

ber 1761 døde Præsten, og Grundtvig kom da op til Præsten i Nykøbing, Hr. Mag. Peter Jespersen Hersleb. Her blev han ogsaa, til denne Præst døde, 20. November 1765. Johan Grundtvig meddeler i en Skrivelse, at han dog først rejste fra Nykøbing Aaret efter, den 28. Juni 1766. Han søgte forgæves Kaldet her i sine Forfædres By. Men han fik Odden Præstekald den 16. November 1766.

Et Par Aar efter holdt han Bryllup med en Datter af den Bang'ske Familie paa Egebjerggaarden, men Vielsen foregik d. 4. Oktober 1768 paa Annebjerggaarden. Det var haarde økonomiske Vilkaar, det unge Præstepar fik derude i Præstegaarden paa Sjællands Odde. Og med Glæde skriver Johan Grundtvig: »Den 10. Juli 1776 kaldte Gud og Kongen mig herfra til at være Sognepræst for Udby og Ørslev Menighe-

der.« Og hernede i Sydsjælland kom deres sidste Barn til Verden Mandag den 8. Septbr. 1783. Faderen hjemmedøbte Dregebarnet to Dage efter med Navnet *Nicolai Frederik Severin Grundtvig*. Daaben blev i Udby Kirke bekræftet den 8. Oktober. Som Dreng kaldtes han altid for Frederik. Og hans Navn vil i Danmarks Historie lyse som en Stjerne til seneste Slægter.

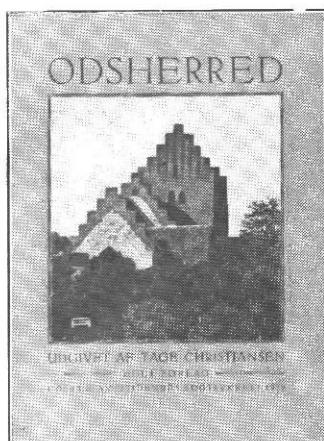
I 1864 døde Købmand *Morthen Grundtvig*, der skal have ejet den nuværende Brugsforenings store Gaard, og som nedstammede fra en tredje Søn af Morthen Thuesen. (Iøvrigt henvises til afd. Skoleinspektør C. Steinckes Stamtavle over Grundtvigerne.) Paa Nykøbing Kirkegaard findes ved den nordre Mur de sidste Grundtvigeres Gravsted. Paa Stenen, der med fire Bolte er skruet ind i Muren, staar nævnt »Tvende Haabefulde Ynglinge«, Urmagersvend Axel Christian Grundtvig, død 1839, og Student Laurits Peder Grundtvig, og nedenunder deres Forældre, Karen og Morthen Grundtvig. Indskriften slutter med disse to Linier:

»Deres Minde vil med Taknemlighed
Bevares af deres efterladte Familie.«

Sophus Jensen.

Nykøbing set fra Egebjergvejen.

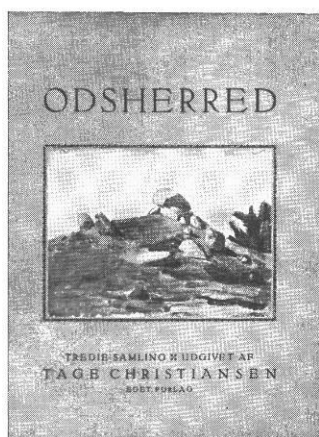
I 1929 udsendte Tage Christiansen for første Gang Hjemstavns - Julehæftet »Odsherred«. Det var svært at finde et Navn; men Linien laa klar nok, og det kom da slet og ret til at hedde »Odsherred«, en Titel, der stadig er bibeholdt. Det udkom i 800 Eksemplarer; men det viste sig hurtigt at være for lille et Oplag; før Jul var Hæftet udsolgt. Aar for Aar er Succes'en vokset, og Op-

laget er nu paa 1000 Eksemplarer. Det første Hæfte indledes med et Digt af Udgiveren, Barndommens Land. Iøvrigt er Bidragyderne bl. a. Pastor Isidor Herskind, Provstinde Asta Christiansen, Pastor Skifter-Andersen, Kontorchef von Holstein og Pastor Tage Kjer. Tage Christiansen behandler i Hovedartiklen Svinnige Møllegaard med Kritikerens Clemens Petersen og hans berømte Gæster, navnlig Bjørnstjerne Bjørnson. Desuden findes der interessante Oplysninger om og Billeder fra gamle Dages Nykøbing. Omslagsbilledet forestiller Højby Kirke set fra Præstegaardens Have.

*

Tredie Samling af »Odsherred« 1931 har som Omslagsbillede Stendyssen i Herrestrup efter Akvarel af Troels Trier. Hæftet indledes af Provst N. P. Christiansen, tidl. Højby, og med et Digt, Odsherred, af Ingeborg Olrik. Derefter følger en interessant og rigt illustreret Artikel om Folkedragter i Odsherred af Kredslæge J. S. Møller, Kalundborg. Provstinde Asta Christiansen giver en fin og stemningsfuld Skildring fra den gamle, idylliske Grevinge Præstegaard fra hendes Fader, Præsten og Forfatteren Richard Petersens Tid. Tage Christiansen giver et Stemningsbillede fra »Nordstrand« og gengiver en Samtale med

Dir. P. Madsen, Skildstrup. Derefter følger en illustreret Beskrivelse af Folkedansen i Odsherred i gl. Dage og nu, skrevet af Frede Andersen, Svinnige Møllegaard, en gl. Dansk - Amerikaners Barndoms minder fra Nykøbing, forskellige Digte og endelig Tage Christiansen: Marsk Stigs Begravelse og Brudemordet i Rørvig Kirke, en Artikel, der vakte megen Interesse og dannede Grundlag for et Radioforedrag.

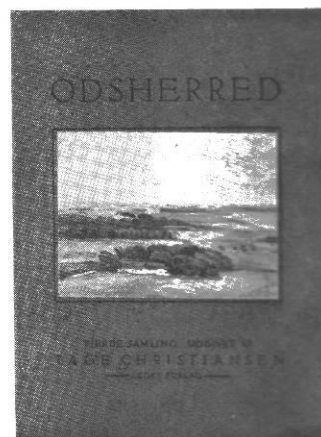
»Odsherred«, 2. Samling, 1930, har paa sit gule Omslag en farvelagt Gengivelse af et Maleri af Rørvig Kirke med Lyng og Gran i Forgrunden. Det indledes med et smukt og gripende Digt af Kai Flor om de første Mennesker i Odsherred: »De havde stoleet paa en evig Hvile—«. Provstinde Asta Christiansen giver i »Fra den gamle Landsby« et interessant og meget levende Tidsbillede fra omkring 1860 med Højby som Midtpunkt. Socialminister Steincke fortæller paa sin særprægede Maade i en illustreret Artikel Barndoms minder fra Nykøbing og priser Nordstrand og Odsherred, og Redaktionssekretær H. Brix giver i et let og fornøjeligt Causeri et Indtryk af Sommer-Herlighederne ved Sejrbøgtens Bund. Endvidere indeholder Hæftet en Mængde smukke Billeder, flere Digte, Artikler om afdøde Overlærer Steincke, Egebjerg Præstegaard, Esterhøjstenen, Forfatter L. C. Nielsen og nogle udmærket fortalte Barndoms minder fra en Gaard i Odsherred.

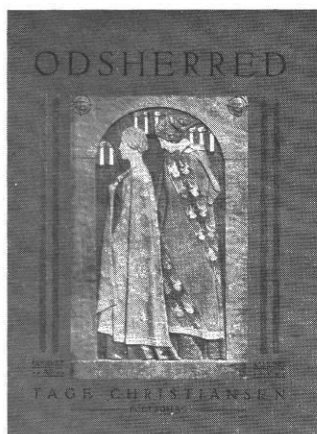

*

»Odsherred« 1932, fjerde Samling, har paa sit festlige røde Omslag en farvelagt Gengivelse af et Maleri: Udsigt fra Vejrhøj over Dragsholm af Gudrun Trier Mørch, der ogsaa indleder det smukke Hæfte med en Skildring af Sommer i Odsherred. Efter en lille Novelle af Maler G. Herman Jensen, Rørvig, følger et Uddrag af Provst N. P. Christiansens sidste Juleprædiken i Højby Kirke. Arkivar Hans Ellekilde og Redaktør Tage Christiansen fortæller om Stenstrup Museum og dets langt uden for Herredet kendte Bestyrer, den blinde Laurits Jensen. Efter nogle Barndoms minder fra Rørvig følger en rigt illustreret Artikel af Udgiveren om Arild Huitfeldt til Dragsholm, et interessant Tidsbillede fra Odsherred ved Aar 1600. Endelig er der Vers bl. a. om Odden Præstegaard, en Redegørelse for Sagnene om Esterhøj og Stenen paa Høve Klint, og Hæftet slutter med et fint lille Stemningsbillede af Asta Christiansen: Mindernes Tale.

Hæftet er paa 40 Sider og som de andre rigt illustreret.

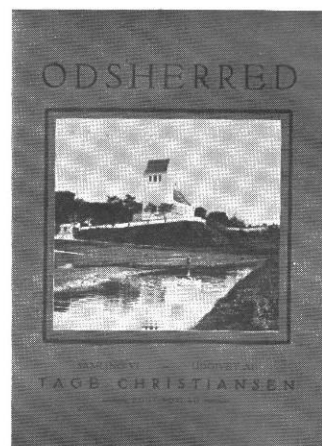

»Odsherred« 1934, det femte i Rækken, fremtræder i et smukt, rødt Omslag med Ridder Ebbes Døtre og indeholder en Rigdom af Odsherred-Stof, snart som en Hyldest til den særprægede Natur — Kai Hoffmann: Rørvig, Fru Skovrider Vestergaard, Mantzhøj: Forstlige Betragtninger, Tage Christensen: De gamle Stengårde m. v. — snart historiske og kulturhistoriske Skil-

dringer — Himmelbreve fra Odsherred, En Rejse gennem Odsherred Aar 1800 og den interessante og gribende Skildring af Ridder Ebbes Døtre og deres Mord paa deres Forfædres Julenat i Højby Kirke, snart værdifulde Bidrag til Folkeminde-Litteraturen og snart morsomt som Provstinde Asta Christiansens Fortælling paa odsherredsk Dialekt. Endelig er der ogsaa stemningsfulde Billeder i Digte og i en lille Juleidyl fra Børnestuen.

Faarevejle Kirke smykker Forsiden paa »Odsherred« 1935, og dets Hovedartikel er i Tilknytning hertil, Jarlen af Bothwell, en længe savnet Skildring, som Tage Christensen har bygget paa et grundigt Kildestudium. Fra det sydlige Odsherred er ogsaa en rigt ill. Beskrivelse af Faarevejle Museum. Lokalhistorikeren Sophus Jensen fortæller fornøjeligt om gamle Dages Fester i Nykøbing, Statsgeolog Milthers fortæller om Odsherreds Tilblivelse, og ind imellem findes talrige større og mindre Bidrag i Poesi og Prosa og med en Rigdom af smukke Billeder; blandt Bidragyderne er Fru Skovrider Elisabeth Vestergaard og Provstinde Asta Christensen. I Anmeldelserne det bl. a.: »Dette er det sjette Hæfte, Tage Christensen har beriget vor Julelitteratur med; thi her er virkelig Tale om en Berigelse —«

Tage Christensen: Odsherred faas gennem enhver Boghandel.

Om de hidtil udkomne Hefter skrev Anmelderne bl. a.:

»— Der er kun godt at sige om den smukke Bog.«

»— Man aabner Hæftet og lader sig bjergtage af nye Hymner til Odsherreds Natur og Minder ... et fint og velplejet Julehæfte.«

»— Alt i alt et Julehæfte, som man har Glæde af langt ud over Julen.«

»— Den vil antagelig i Aar som de foregaaende Aar faa Succes.«

»— Det er selvsagt paa Julebordet hos enhver, der er kommet til at holde af Odsherred.«

»— Det er uvurderlige Skatte, Tage Christensen ved sine Odsherredshæfter redder os fra Glemselens Dyb. Han fortjener Tak derfor —«

»— Her er virkelig Tale om en Berigelse.«

»— Et Mønster paa et lokalpræget Julehæfte.«

»— Den, der ejer Tage Christiansens »Odsherred« fra i Aar og foregaaende Aar, ejer en uvurderlig Skat. Vi haaber, at der endnu i mange Aar maa findes Stof til Udgivelsen af dette lokalhistoriske Værk.«

»Dets Værdi ligger langt over en Mængde af det Stof, der bydes os som Læsning til Julen.«

»— Alt, hvad der hører Odsherred til, bliver saa levende og kært ved at læse disse Skildringer og se alle Billederne —«

»Det er helt igennem et Hæfte, som kan læses med Fornøjelse og Udbytte, ikke alene af Mennesker, som har Forbindelse med Odsherred, men af alle, som er interesseret i Hjemstavnlitteratur.«

»— Det er et Stykke historisk Arbejde, Udgiveren fortjener stor Paaskønnelse og Tak for.«

